Контрольный экземпляр

Бакъдар, вошал, цхьоагIо!

Сердало

КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕН МИНИСТРИЙ СОВЕТЕН ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 15 ДЕКАБРЬ, 1990 ШУ. ★ № 126 (7940). ★ Мах 3 кеп.

СОЮЗНИ ДОГОВОРА КОНЦЕПЦЕХИ ПАРТИЙНИ ОРГАНИЗАЦЕЙ ДЕКХАРЕХИ БОЛА

1990 шера 11 декабрера КПСС Центральни Комитета Пленума соцам

1. Советски общество дегIаяро чIоагIа сагота а лаьрхIа, ден повестка тIа оттадаьд дуккхача къамех латта вай пачхаьалкхе кердаяккхара декхар.

КПСС ЦК-ас лерхIачох, Советски Союз кердаяккхари из бIарчча йитари вай халкъаш паргIатта дегIаахара хиланза даргдоаца хьал да.

Керда Союзни договор тIаэцарца дувзаденна да керттера — экономически, социальни, къамашта юкъера, политически, правови — проблемаш къоастаелга, Iаьдала авторитет чIоагIъелга, дунен халкъашта юкъера СССР позицеш лелаелгеи чIоагIъелгеи.

Пленум дог тийша я, къамий политикера лоарзагIленаш дIа ца йоахе, халкъашта бокъонца цхьатарра бокъонаши республикашта паргIатон Iалашъе йиш ца хиларах.

Цхьатарра бокъонаш йолча суверенни Советски Социалистически Республикай Союз хургйолаш мехка керда пачхаьалкхен кеп тар ма лу лоацагIча хана вIашагIйолларан дIачIоагIъяран тIехьа я КПСС ЦК.

2. Пленума хетачох, Союзни договора концепце лард йолл къамий - пачхаьалкхен кеп демократически эргаяккхаран общество кхотаяран. КПСС-о хьаллоац Союзе шоай лоIамагIа вIашагIкхетар, миччахьа вахаш вале а, сага бокъоний приоритет, ший лоIами доал шийга долаш хилара хIара халкъа йизза бокъо хилар санна йола цун принципаш, демократена, экономически паргIатонна тIаберзабаь никъ санна йола пачхаьалкхен политика лардера положенеш, доалахьен дуккхача тайпара формаши, къамий культураш паргIатта дегIаахари вIаши йIаьхий хилари, ерригача адамлен юкъарен къамийн ганзаш цхьана таръяр.

Уж принципаш къамий политикацарча КПСС керттерча гIулакхашка хьежжа а Союз кердаяккхара тIаерзаяьча, республикай суверенитета хьакъехьарча деклараций положенешкара хьайоагIаш а я.

3. Цунца цхьана Союз кердаяккхара социалистически маIан бокъонца хьадда белгалдара, республикай полномочеш яшхара, кердаьккха Союз хьалъеча юкъе дерригача халкъаша демократически дакъа лоацилга Iалашдеш йола договора субъектай белгало хилийтара тIехьа я Пленум. Союзерча членствах дола дош халкъа паргIаттача лоIамагIа къестаде деза, цу даькъе референдума наькъалоаца а. Договора тIа хьахьоцханза яргьяц кагийча халкъий бокъонаш лораяра гарантеш.

4. Пленумо хьаллоац «Мехкарча хьалах» бола СССР Лакхехьарча Совета соцам, пачхаьалкхен Iаьдала хIанзарча структурашта реформа яран уж чIоагIъяран, законаша дIадехараш кхоачашдара, потребительски къаьстта а продовольствени рынкера хьал лертIадаккхара, къамашта юкъера гIулакхаш боарам тIа доаладара тIадерзадаьча гIулакхашта йола СССР Президента программа, коммунисташта могаду кризисашта духьалара гIулакхаш чакхдоахача хьинаре гIо делга.

Шин оагIорахьарчен дуккхача оагIошкахьарчен ларда тIа республикашта юкъера духхьалара бувзамаш дегIаскхувлилга хьал а лоацаш, ЦК Пленумо лоархI уж Союзни договора идеяна духьала увттадар мегаргдоацаш.

КПСС ЦК-ана хетачох, мехка правопорядок хьаллоаттаяро дIадех хIанз лелаш дола союзни законаш лоархIалгеи лоарзагIа ца доахаш кхоачашделгеи. Шоай низ бусцарга Союзни договора кулгаш яздалццел керда Союзни Конституци тIаэцалцен йолча хана.

5. Пленуме дакъа лоацараш кIоаргга дог тийша ба КПСС исторически перспектива социалистически идеалаш, бокъонца дола къамийн интернациональни хьашташ бахьан долаш лоаттабеча къовсамца айхха ювзаенна хиларах. Пленума хетачох, союзни республикай Компартеша цхьана леладу гIулакхаш кердача Союзни договора ларда тIа республикаш бокъонца шоай лоIаме хулга вIаштIехьдаккхара тIадерзадаь хила деза.

Цхьатара уйлаш йолаш бараш кхотабергбола гIулакх де доагIа партийни комитеташа, юххьанцарча организацеша, хоадамболлаш чакхдаха деза вай халкъаш кхотадеши вIаши деча новкъосталахи гIонахи ког-гIортолга е таро луши дола дика хIамаш лорадара тIадерзадаь гIулакхаш.

6. КПСС кийча я Союз кердаяккхаран бIарчча йисаран диалог а цхьана гIулакхаш а леладе. Цу цхьан ханна парте юхатотт шоаш лерхIар Союз йохаелга долаш болча национал-шовинисташца моллагIча тайпара яле а йола компромиссаш яра таро. ДIахо йодача хана а юхаеттаргьй цо сепаратизм, кхыча къамех болча нахаца моастагIал леладе гIертараш, нацистски хуллаш бехказъяха, советски заман истори доаде гIертараш.

7. Договора проекти декабрьски Пленума итогаши ерригача юххьанцарча парторганизацешка ювцаназ яргьяц, аьнна, хет КПСС ЦК Пленума. ЛоархIаме да хIара сага дIатIакхачар, Союз бIарчча ютаалга вай халкъий кхелаш юкъа хиларо, бIаьш шерац хьалхагIа денз хьайоагIача традицеша, кIоаргача экономически духовни бувзамаша хьалхадоахаш хилараш корта бола бахьанаш а кхувлаш дегаш тешадар. Союз хиланза яргьяц республикай территореш бIарчча хилара, дерригача халкъий кхерамзленна йола тешаме гаранти из йоландаь а. МоллагIча тайпара гIийрта а, цу даькъе таможенни кхычен йовкъашца а, дIакъаста гIертар, экономически интеграце хьашташтеи ерригсоюзни рынок дегIайоалаяран духьала да. Низ бола шоай лоIамера республикаши низ бола Союзи я вай ерригa кхоане шийх тийша йола диалектически цхьоагIо.

8. КПСС ЦК Политбюрона, Секретариата, союзни республикай компартей ЦК-ашта, парте республикански, краевой, областной, окружной, городской, районни комитеташта могаду ССР Союз бIарчча хилийтаран овлангара денз эргаяккхаран тIаберзабаь парте никъ массе а боарамеча Советашка гIолла чакхбоахача коммунисташта-депутаташта практически новкъостал делга. Цу лостамагIа хьинарен хьалхашка латта декхаран кхоачашдара тIадерзадаьн леладе деза гIулакхаш партийни кепайоазоно, массови информаце средствашка болх беш болча коммунисташа. Пленум раьза я къамашта юкъера проблемаш, советски республикай халкъий вахар дувцаргдола «Содружество» яха лаьрххIа канал Центральни телевидене хьаеллара. ЛоархIаме да цу дешаех лаьца шоай авторитетаца, бакъахьарча позицеца дуккхача къамех латта вай пачхаьалкхе бIарчча йитар вахара хиланза даргдоаца хIана долга чIоагIдергдолча Iилман культуран боккхийча деятелаша, болхлоша, ахархоша къамаьлаш дар.

9. Пленума хетачох, къамий-пачхаьалкхе вIашагIйоллилга эргадаьккха тоадаро дIадех къамий теорев практикан лоархIамегIара дешаш Iилман ларда тIа цIенхаштта вIаштIехьдоахалга.

Пленум раьза я цу проблемашта лаьрххIа йола Iилман центр, периодически издани хьаяра. КПСС ЦК Секретариато тIахьожама кIаллоацалда тIадуллаш дола из гIулакх кхоачашделга.

10. КПСС ЦК Секретариато, союзни республикай Компартей ЦК-аша, парте республикански, краевой, областной, окружной, городской, районни комитеташа вIашагIтохийла Союзни договора проект ювцача юкъагIа енна предложенеши замечанеши, уж хьачулуйла СССР Лакхехьарча Советеи республикай Лакхехьарча Советашкеи.

КПСС ЦК Пленум мехкарча коммунисташка, къахьегамхошка кхайк дуккхача къамех латта вай пачхаьалкхе чIоагIъяра, граждански машари къамий барти Iалашбара уж тIахьехаш.

СССР Президентагеи СССР Лакхехьарча Советагеи дола РСФСР халкъа депутатий Съезда

КХАЙКАРАЛ

РСФСР халкъа депутатий Съездо, халкъашта юкъера машар чIоагIбара лакха уйлаш, РСФСР гражданий кхерамзле Iалашъяр теркал а деш, дIахойт Ирако Кувейта духьала агресси ярах Персидски залива зоне эттача военно - политически хьало сагото яйташ хилар.

Хиланза даргдоацаш лерхI оаха Иракера советски гражданаш Даймехка цIабоалабара эша дипломатически, политически, экономически гIулакхаш чIоагIделга.

Хьал тоадара деш дола хьадда дипломатически гIулакхаш хьал а лоацаш, РСФСР халкъа депутатий Съездо кхайкарал ду СССР Президентагеи СССР Лакхехьарча Советагеи планета тIарча машаран стабильностан цIенхаштта зе де тарлуш йолча военни конфликтана СССР юкъе ца яхийтара тIахьехаш.

РСФСР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗД.

Москва, Кремль.
1990 ш. 11 декабрь.

РОССИЙСКИ СОВЕТСКИ ФЕДЕРАТИВНИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗДА

СОЦАМ

«Эскаре срочни гIулакх деча бIухоша къамашта юкъера конфликташ къестаеча дакъа лацара порядках» дола дош РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача шоллагIча Съезда ден повесткана юкъедахьара хьакъехьа

Халкъа депутатий Съездо соцам бу:

«Эскаре срочни гIулакх деча бIухоша къамашта юкъера конфликташ къестаеча дакъа лацара порядках» дола дош юкъе хьо РСФСР халкъий депутатий аргIана йоацача шоллагIча Съезда ден повесткана.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель
Б. Н. ЕЛЬЦИН.

Москва, Кремль.
1990 ш. 7 декабрь.

РОСИЙСКИ СОВЕТСКИ ФЕДЕРАТИВНИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗДА

СОЦАМ

«РСФСР-е политически репрессей Iазап текхача нахах дола» дош РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача шоллагIча Съезда ден повесткана юкъедахьара хьакъехьа.

РСФСР халкъа депутатий Съездо соцам бу:

«РСФСР-е политически репрессей Iазап текхача нахах дола» дош РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача шоллагIча Съезда ден повесткана юкъе хьо.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель
Б. Н. ЕЛЬЦИН.

Москва, Кремль.
1990 ш. 10 декабрь.

РОССИЙСКИ СОВЕТСКИ ФЕДЕРАТИВНИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗДА

СОЦАМ

РСФСР халкъа депутатий Съездо СССР Президентага а СССР Лакхехьарча Советага а кхайкарал дара хьакъехьа

РСФСР халкъа депутатий Съездо соцам бу:

СССР Президентага а СССР Лакхехьарча Советага а РСФСР халкъа депутатий Съездо даь Персидски залива зонерча военно-политически хьалах дола Кхайкарал тIаэца.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель
Б. Н. ЕЛЬЦИН.

Москва, Кремль.
1990 ш. 11 декабрь.

РОССИЙСКИ СОВЕТСКИ ФЕДЕРАТИВНИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗДА

СОЦАМ

Мехка къамашта юкъера конфликташ иръяларо, СССР Герзашцарча Низий доакъош уж къоастаеча, морально а профессионально а кийчбаланза бола нах шоай доаца декхар, кхоачашдара юкъекхувлаpо бIухой боабайт.

СССР герзашцарча низашка, СССР МВД чурча бIунашка, СССР КГБ бIунашка военни гIулакх деш болча РСФСР гражданий вахар, сий лора а деш РСФСР халкъа депутатий Съездо соцам бу:

I. СССР Президентага, СССР Лакхехьарча Советага предложени ле къамашта юкъера конфликташи кхычара йола кризисни политически ситуацеши къестаеча СССР Герзашцарча Низаша хадданза дакъа лоацаш хилар соцадайтара сихха де доагIар де дезаш хиларах.

II. СССР Президентага, СССР Лакхехьарча Советага союзни республикай Лакхехьарча Советашца цхьана предложени ле:

1. Къамашта юкъера конфликташ къестаеча дакъа лацара лаьрххIа назначени йола республикашта юкъера доакъош хьадда ха а оттаяь вIашагIдохкара йола решени тIанийца.

2. Уж доакъош вIашагIдохка СССР гражданех духхьал шоай лоIамагIа - договорни (койтрактни) ларда тIа.

3. Белгалъе СССР Герзашцарча Низий доакъош къамашта юкъера конфликташ эттача районашка лаьрххIа назначени йолча доакъошца хувцара ханаши порядоки.

4. Союзни Республикашка къамашта юкъера конфликташ къестаяра СССР Герзашцара Низаш дIахо йодача хана юкъедоахилга хиланза даргдоацаш лархIа СССР Президента решенегIа чрезвычайни хьал эттача, уж юкъедоаладара гIулакх цу хана вIашагIъеллача СССР Лакхехьарча Совето а из конфликт этта территори йолча республика Лакхехьарча Совето а лаьрхIа вIари вIашагIъеллача комиссе тIахьожам болаш хургдолаш.

5. Къамашта юкъера конфликташ къестаеча дакъа лаца РСФСР доазонел арахьара РСФСР чурча гIулакхий органий а РСФСР МВД дешара заведеней а мугIаререн командни составагIа бола нах ухийталга соцаде.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель
Б. Н. ЕЛЬЦИН

Москва, Кремль.
1990 ш. 11 декабрь.

БАЛХАХ ДОГЛАЗАШ ХИЛЧА...

Дукха дувц вай дерригa лаьтта ахархошка дIадала, фермерски боахамаш хьаде дезаш хиларах. Цхьабакъда, республика совхозашкеи колхозашкеи цу кердача болама никъ бийхке мара, деш хIама дац. Цу бюрократически механизмаца къувса денал, ниа, сабар тоъачо ше яхар чакхдоакхх. Къар ца луш шоашта духьала эттар болх баха беззача тайпара дIа ца бохийташ, эшаш йола техника хьа ца луш кхеставу цар. Масала, Наьсарерча Цороев Мухьмада дукха къийсар шийна «Назрановский» совхозера арендагIа леладе лаьтта даккха гIерташ. Юххера а соахка, кхалаш дIакхувса моттиг а чулоацаш, цIаккха а аханза дола лаьтта мара къобастадергдац, аьлча, раьза хилар из. Совхоза кулгалхоша кхетадир из зIамига саг ше яхачоа тIера варгвоацаш волга.

ЗIамигача саго дика кхетадора, иштта хала хьакъоастадайтача лаьттан тIа болх бара шийна совхозо техника лургйоацалга. Вешта аьлча, боахама ший кхашка болх бара тоъаш яцар техника. Яле а, из яла лаьрхIа кулгалхой а бацар. Цудухьа Мухьмада кхычахьара маьхах трактораш а увттаеш, аьхар лаьтта. Цу тIа кхо а кхыйола удобренеш а тайса, юха а кIалтIадаьккхар цо из. Бакъда, тIаккха специалисташца дага а ваьнна, хьажкIаш дIанийра. ХIаьта цу тIара цо вIалла сага дага ца хинна хьувкъам чуийцар. Масала, хIара гектара тIара юкъера лаьрхIача 70—80 центнер хьажкIаш чуера. Совхоза дикача кхашкара а цул кIезигагIа хьувкъам чубера. Уж хьажкаш совхозага екхар цо. Цунца трактораш-ка, кхыйолча техникага дIадахар меттаоттадир. Цул совгIа, дизза аьхни гаьнна дIа а ваха, договорах болх бича доаккхачул дукхагIа ахча даьккхар. Укхан из болх чакхбоаккхача новкъостал деш бар сесаг, зIамагIбола вежарий: Iамархан, Iалихан, Iаьла, иштта цIагIара бераш.

Мишта вIаштIехьдаьлар иштта дика хьувкъам чуэца, аьнна, даьча хаттара жоп луш цо аьлар:

— Лоацца аьлча, са из вIаштIехьдаьлар айса из хьаэцача хана денна дош кхоачашде гIертарахи зIамагIболча вежараша хьаллацарахи. Иштта хала хьакъоастадайтача лаьтта тIара цхьа пайда чу ца эцар эхь долаш хIама дар. Цудухьа аз чIоагIо яьяр эшаш хуле цIенош дехка а денна дош кхоачашде. Новкъадар совхоза кулгалхоша теркал ца веш хилар. Бакъда, укх шера цар кхы а лаьтта даларах эгIазвахар дIадаьннад.

Из шу дика чакхдаьккхачул тIехьагIа шийна кхы тIа лаьтта къоастадар дехаш кулгалхошта тIавахар Цороев Мухьмад. Цкъарчоа духьале е болабелар кулгалхой. Цар йоахар, «тхоай дала йиш яр оаха дIаденнад. ХIаьта хIанзарчоа цхьа чIегилг яла таро яц. Арендаторашта дIаденнар а мишта хьадоаккхаргда ца ховш лел тхо».

Бакъда, цу къамаьлага ла а дийгIа, дIаваха лаьрхIа вацар из. Юххера а цар укханна бIаь гектар лаьтта къоастадир, договора кIал кулгаш яздир. ХIанз из ший зIамагIболча вежарашца цу лаьттан тIа къахьегаш ва.

Вежараша ахча вIашка а дилла, ши трактор, макхаш, кхыйола инвентаризаци ийцай. Масала, таханарча дийнахьа 50 гектара тIа гурахьа юв культураш дIайийнай. ХIаьта вокха 50 гектара тIа бIаьсти коартолаш, хьажкIаш дIае лерхI цар. Цудухьа, из оахаш, хьаьндеш ба уж.

— ХIара гектара тIа кIа а мукх а совхозе гIолла оттаяьча планал совгIа 8—10 центнер дукхагIа чуэца лаьрхIад оаха, — йоах Цороев Мухьмада. — Бакъда, коартолаши хьажкIаши ноланагIо хьалкхеергьяь. Вешта, зIамига долча хана денз цу культуращца гIулакх леладаьд оаха. Тхона хов вай лаьтта уж дика хулга. Цудухьа цаI-ах план яла лаьрхIад. ХIанз совхоза кулгалхошца дувцаш да тхо цар тхога дIае коартол йохкаргйолаш. Нагахьа санна, цар из вIаштIехьа ца доале, бахача нахагара эцаргья.

БIубенна къахьегаш йола из арендни звено кхоанен уйла еш я. Цо лерхI бIаьстан юхье Iаьсний эца. ХIаьта царех дулха а шура а лаьрхIа доахан хьалкхеде, вешта аьлча, фермерски боахам билла дага ба вежарий. Со теш царна дагалаттар кхоачашхургхиларах.

М. БАРАХОЕВ.

ПРЕМИ ДIАЯЛАР

ОСЛО, 10 декабрь. (ТАСС). Тахан норвежски столице Нобелевски машара премии дIаялара хетаь торжествени церемони хилар. Дунен халкъашта юкъе эггара лоархIамегIа долча цу совгIата 1990 шера лауреат хилар СССР Президентах М. С. Горбачевх. ГIулакхаш сов дукха хиларца дувзаденна традиционни «нобелевски юкъагIа» Осло ваха вIаштIехьдаьннадац цун, премии хьаэцача церемоне дакъа лоацалга тIадиллад цо ший личн викала, СССР кхыча мехкашцарча гIулакхий министра хьалхарча заместитела А. Г. Ковалевна.

...Столични ратуша цIеношта хьалхашка доаллача сахьата тIаьскаша хьахьокх 13.00. Премии оттаяьча Альфред Нобела барельеф тIайоаллача трибунана дIатIайода Норвежски нобелевски комитета председатель Гидске Андерсон.

Укх шера Нобелевски машара премии хьожаю Советски Союза Президента Михаил Сергеевич Горбачевна, хьакхайкадир цо. Норвежски нобелевски комитето премии еннай цунна Малхбоаленнеи Малхбузеннеи юкъерча гIулакхашка хиннача доккхийча хувцамашка цо керттера дакъа лацарах. Президента Горбачева, шеко йоацаш, кхыча нахацеи кхыча къамашцеи дага а вувлаш леладаьд гIулакхаш. шаьра бIаргагу вайна цо шийгтара лаьца дакъа а Советски Союза цIерагIа цо хьийга къа а хоадамболлаш болча лоархIаме хинна хилар. Цудухьа 1990 шера духхьал из белгалваккха безам ба Нобелевски комитета.

РОССИЙСКИ СОВЕТСКИ ФЕДЕРАТИВНИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗДА

СОЦАМ

РСФСР-е политически репрессей Iазап текхача наьха хьакъехьа

Итташ шерашка идеологически, политически бахьанех, къаман признакех Iазапи законагIа доаца гIулакхаши тIалоаттадеш Российски Федераце репрессеш яьй дуккхача гражданашта, бIарччача халкъашта. Репрессеша хIалакбаьб миллионаш бола нах, цхьадола халкъаш пачхаьалкхелах даьхад, царна депортаци яьй.

Дуккхача шерашка хинна террори ший халкъах болча дуккхача наха тIаккхувш леладаь гIулакхаши харцахьа а лоархIаш, правови пачхаьалкхен лард кийчъеш йола халкъа депутатий Съезд чIоагIа тешаш я Россе халкъаштеи гражданаштеи цу тайпара трагеди цIаккха кхы тIаоттарг ца хиларах.

РСФСР халкъа депутатий Съездо соцам бу:

1. РСФСР Лакхехьарча Советон РСФСР Министрий Советон кийч а йойла тIа а эцийла РСФСР репрессированни долча халкъаштеи гражданаштеи реабилитаци ярахи цар бокъонаш юхаметтаоттаярахи йола законодательни акташ.

2. РСФСР Лакхехьарча Совето кхайкарал долда союзни республикай Лакхехьарча Советашка, цу республикацца ювзаенна кхелаш йолча репрессированни халкъий проблемаш цхьана къоастаергйолаш.

3. РСФСР Лакхехьарча Совета тIадуллалда ер соцам кхоачашбара хьакъехьа РСФСР халкъа депутатий аргIан Съезде хоам белга.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель
Б. Н. ЕЛЬЦИН.

Москва, Кремль.
1990 ш. 11 декабрь.

КХАЬ ДОТТАГIЧУН МУЛАШ

Гудермесски медицински инструментий заводе къахьегаш ба пхийтта совгIа долча къамий нах. Уж берригаш а шоаш каралаьца бола болх безаш, вIаши гIо-новкъостал деш, творчески къахьегаш бола нах ба. Дика а во а декъаш, цхьа дезал санна барттайна къахьегаш ба уж.

ХIанзчул ткъо шу хьалха иштта барттайна йолча коллективе шоай къахьегама никъ духхьашха дIаболабир кхаь новкъосто — нохчочо Бисултанов Мохьмада, эрсечо Гладкий Алексея, эрмалочо Арутюнов Григоре. Уж кхоккъе а къахьегаш ва кузнечно - штамповочни участке. Мохьмади Алексейи кузнецаш - штамповщикаш ба, хIаьта Григорий аьшкпхьар ва. Уж берригаш а тIехдика специалисташ лоархIаш ба укхаза. Уж къахьегаш болча участке царна хьае хов массе а тайпа оатхалаш. Йоккха опыти тIехдика шоай балхах кхеташи хиларах вIаштIехьдоал башха - дика производственни толамаш даха. Цхьаккха смена дIаяхийтац цар шоай норма 120 — 130 процент кхоачаш ца еш. ОгIсаре къахьегарал совгIа шоаш хьаеш мел йола продукци тIехдика мара хилийтац цар. ХIаьта даим яхье хьалха латташ а ба уж.

Завода болхлой коллективе царех оал дог цIена доттагIий ба уж, аьле. Цхьан нанас баь вежарий санна шоайла доттагIали вошали леладеш ба уж. Доккхий къамаьлащ а ца деш, цар гIулакхаца чIоагIъю интернационализм, советски сага вахара хьисап. Дика кхетам луш хьалкхебаьб цар шоай дезал, новкъостал даьд царна шоашта езаенна професси караерзае.

Иштта къахьегаш, бахаш, вошал леладеш ба къахьегама ветеранаш, вIашагIа къаьста ха йоацаш бола доттагIий, производстве хьалхалаттараш, кадрови болхлой. Цар къахьегама толамаш белгала а доахаш, дукха маьхера совгIаташ тийннад царна. Цар шоай балха тIа хьокхам тел массанена а, цар санна къахьега гIерт берригаш. Цудухьа завода дукхагIболча болхлоша, инженерно-технически болхлоша чIоагIа лоархIаши сийдеши ва кхо доттагIа.

ШийтталагIча пятилетка задани ханал хьалха кхоачашъяьй цу кхаьнне а. ХIанз уж къахьегаш ба тIадоагIача шера февраль бетта чотагIа.

Н. БОРИСОВ.

РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕ

Республика Лакхехьарча Совета экологеи Iалама ресурсех дикагIа пайда эцареи дешашта йолча массазарча комиссе заседане дийцад «Чкъаьран запасаш лораярах дола законодательство цIенхаштта телхадеш моттигаш Нохч-ГIалгIай республикански рыбохрана инспекце балха тIехь хилара хьакъехьара» дош.

Белгалдаьккхад Нохч-ГIалгIай Iалам лорадара прокуратура даьча тохкамех республика рыбохрана балха тIехь чкъаьран запасаш лораярах дола законодательство телхадаь моттигаш йолга.

Чкъаьрий лувцара бокъонаш телхаяьрашта, хий бIехдаьрашта инспектораша увттаяьча дуккха дукхагIдолча протоколаш тIа бокъонаш толхаяьр малав ховргдолаш цхьа документ белгалдаьдац, хIаьта из бахьан долаш зулам даьр бехке ца озаш вус. Иштта проверка яьча 199 дешах 113 дешах инспектораша Iалашдаьдац бокъонца штрафаш хьайоахилга. Из къаьстта доагIаш да С. С. Даурбеков керте латтача Грозненски инспекцена.

Зулам даьрашта дола документаш кийчдеча хана дуккха дукхагIйолча моттигашка хьалийца чкъаьрий долаш да е долаш дац белгалдаккхац, чкъаьрий лувцара лелабу гIирс дIаязбац, цар маьхаш белгалдац.

Нохч-ГIалгIай рыбохрана болх лерттIа вIаштIехьбаьккха ца хилар из эффективни боацилга хьахьокх тIеххьарча цхьан шера осетрови тайпа чкъаьра боаккхаш лаьца браконьер а е хьабаьккха чкъаьра а дIаязбаь цхьа моттиг яц.

Из-м цу тайпара зуламаш республике доацандаь да, аьнна дита а мегаргдар. Цхьабакъда Iалам лорадара Надтеречни комитета, чурча гIулакхий районни отдела болхлошца цхьана, халкъа депутаташа цига дакъа лоацаш юкъ-юкъе проверка йича укх шера 7—15 июне цу тайпара итт моттиг корайьй.

ЦIенхаштта теркам тIабохийташ дийцар белгалдаь дош массазарча комиссе заседане. Управлене начальник Т. А. Хироманов, рыбохрана республикански инспекце воккхагIвола госинспектор С. С. Даурбеков шоаш болх тесса беш хилара даккха бахьан долаш бацар, къаьстта укх шера беча балхах аьлча.

Къамаьлаш даьча халкъа депутата А. К. Герихапова, Iалам лорадара Госкомитета председатела С. Н. Хаджиева, республика чурча гIулакхий министра заместитела М. Ш. Хаджиева, кхычар белгалдаьккхар укх шера республикански рыбинспекце ший профилактически оперативни болх чIоагIа мелбалийта хилар, браконьераш гучабахара инициатива йоацаш а башха из де ловш инспекце болхлой боацилга а гуш хилар.

Заседани чакхйоалаш къамаьл даьча парламента массазарча комиссе председатела Р. У. Цакаева, комиссе членашта хетар теркал а деш, республикански рыбинспекце болх во баь хилар чIоагIдир.

СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКАЙ СОЮЗА ПРЕЗИДЕНТА

УКАЗ

Советски Союза шозза Турпала СССР летчика-космонавта Г. М. Стрекаловна Октябрьски Революце орден ярарах.

«Мир» яхача орбитальни Iилма - тохкама комплексаца толаме космически никъ барах а цу хана къонахчали турпалали гойтарах а Советски Союза шозза Турпала СССР летчика - космонавта Стрекалов Геннадий Михайловича лойла Октябрьски Революце орден.

Советски Социалистически Республикай Союза Президент **М. ГОРБАЧЕВ.**

Москва, Кремль.
1990 ш., 10 декабрь.

✦

СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКАЙ СОЮЗА ПРЕЗИДЕНТА

УКАЗ

Нов. Г. М. Манаковна «СССР Летчик - космонавта» цIи ярарах.

«Мир» яхача орбитальни Iилма - тохкама комплексаца космически никъ барах «СССР летчик - космонавт» яха цIи лойла нов. Манаков Геннадий Михайловича.

Советски Социалистически Республикай Союза Президент **М. ГОРБАЧЕВ.**

Москва, Кремль.
1990 ш., 10 декабрь.

✦

СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКАЙ СОЮЗА ПРЕЗИДЕНТА

УКАЗ

СССР летчика - космонавта Г. М. Манаковна Советски Союза Турпала цIи ярарах.

«Мир» яхача орбитальни Iилма-тохкама комплексаца толаме космически никъ барах а цу хана къонахчали турпалали гойтарах а Советски Союза Турпала цIи лойла СССР летчика-космонавта Манаков Геннадий Михайловича Ленина ордени «Дошо Седкъа» яха медали дIа а луш.

Советски Социалистически Республикай Союза Президент **М. ГОРБАЧЕВ.**

Москва, Кремль.
1990 ш. 10 декабрь.

✦

СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКАЙ СОЮЗА ПРЕЗИДЕНТА

УКАЗ

Японе гражданина космонавта - тохкамхочоа Тоехиро Акиямана Халкъий доттагIала орден ярарах

«Мир» яхача орбитальни Iилма-тохкама комплексаца толаме космически никъ барах, Советски Союзен Японей халкъашта юкъе барт, доттагIал, тешам чIоагIбеча доккха дакъа юкъедахьарах Японе гражданина космонавта-тохкамхочоа Тоехиро Акиямана лойла Халкъий доттагIала орден.

Советски Социалистически Республикай Союза Президент **М. ГОРБАЧЕВ.**

Москва, Кремль.
1990 ш. 10 декабрь.

✦

СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКАЙ СОЮЗА ПРЕЗИДЕНТА

УКАЗ

Японе гражданкана космонавта - тохкамхочоа Реко Кикутина Халкъий доттагIала орден ярарах

Советски Союзен Японей халкъашта юкъе барт, доттагIал, тешам чIоагIбара гIулакха юкъе доккха дакъа ларарах Японе гражданкана космонавта - тохкамхочоа Реко Кикутина лойла Халкъий доттагIала орден.

Советски Социалистически Республикай Союза Президент **М. ГОРБАЧЕВ.**

Москва, Кремль.
1990 ш. 10 декабрь.

Грозненски кога гIирс беча фабрика цехашта юкъе эггара дикагIа лоархIачарех цаI я экспериментальни цеха коллектив. Цунах тамаш елга а дац. ХIанзарча хано дIадехаш махиллара модельни башха-дика кога гIирс хьабу цеха болхлоша. Цар хьаеш йола продукци вай мехкарча дукххача регионашка дIакхоачаши дика дIаэцаши я. Кастлашха доазол арахьарча мехкашка дIакхахьийта йолаеш я укхаза хьаеш йола продукци. Из дикеи тIехдикен мара ца хилар а тешалдеш да из. Цеха обувщикаша хьабеш бола кога гIирс гургбац хIанз тикай тархешка латташ. Цар арахеца маккхув дика дIабода из.

Тха заказчикаш Iалальмате чIоагIа раьза ба оаха хьабеча кога гIирса, яхаш дувц экспериментальни цеха болхлоша. Цунах тамаш елга а дац. ТIабийхача хоза товш, маьха беза боацаш, чIоагIа ба из. Йоккха йоацача цу цехе къахьегараш а ба тIехдика шоай балхах кхеташ бола обувщикаш. Царех я ткъаь итт шера цу професеIа болх беш йола обувщик, къахьегама ветеран Жученко Лилия Сергеевна, ткъаь пхиппха шера фабрике къахьегаш йола Баканаева Кхокха. Бахтова Нина Васильевна. Гуш махиллара цар опыт цу балха тIа йоккха я. Цунга хьежжа тIехдика кхет уж шоай балхах. Долче, цхьаккха тайпа а сакхат долаш хилац цар хьабеш бола кога гIирс. Цудухьа ОТК тIахьожамхоша соца ца беш хийцца чакхбоалийт из. Иштта болча цар шоай опыт дог раьза долаш дIа а йовзийташ, хьалкхебаь обувщикаш а итташ ба фабрике. Шоай хьехамчаш санна хьинаре къахьегаш а яхье хадданза хьалха латташ а ба уж. Царех доккхал ду къахьегама ветеранаша.

СУРТА ТIА: (аьрдехьара аьттехьа) обувщикаш Л. Жученко, Кх. Баканаева, шоаш хьабеш бола кога гIирс кхы а дикагIа хилийтара долча хьалхашка латтача декхарех дагабоалаш ба.

И. ПЛИЕВА сурт.

Перестройке хьалхалаттараш

ШИЙ МОТТИГЕ ВА

Тахан, перестройка кулгалдара балхаш тIа дукха керда нах херж. Из процесс шаьрра дIа а йодац. ХIаьта а цу даькъе гIадвуга эргало наш хул. Уж хьахулийт перестройках бокъонца тешаш болча, дизза шоай гIулакх довзача наха. Царех цаI ва ала мегаргда Льянов Мухьмад. Дукха ха яц цо Назрановски райисполкома председатель волаш къахьега. Вай оамал а хинна дIаэттад тахан партийни, паччахьалкхен кулгалдара моллагIча гIанда тIа болча наха критика елга. Ма дарра аьлча, из е боагIараш а бац кIезига, цхьабакъда, дукха ба наьха дагардар ховш, царна долча гIулакха шоай низи хьинари ца кходеш бола нах а. Иштта нахах ва Льянов а.

Мухьмада балха ди дIадолалу Iуйрийна 8 сахьат даьлча. Аттачарех дац цун декхараш. Бакъда, ше цу балха тIа къахьега дукха ха еце а гIулакх довзаш, доагIаш дар дизза хьадехаргдола кулгалхо ше волга дIахайтад цо районерча наха. Ше дергдоацар дергда, яхаш, даьсса хабар дувцара тIера вац. МоллагIча саго, дена гIулакх зIамгIвар, аьнна, вокххавар, аьнна, доацаш исполкома декхараштa из чудоагIаш дале, хьадда жоп а дале, дIавохийт цо, шийна могачох гIо-новкъостал ду цунна.

Райисполкома отделий кулгалхой, цун заместителаш председатела нах тIаэцача хана цун кабинете хул дукхагIча хана е шоай балха моттигашка хул, оалаш махиллара, эшшача хана «кулга кIал» хургболаш.

Со цига нийсвеннача диннахьа массехк саг вар приемне председатела тIаэцарга хьежаш. Царна юкъе бар боккхий нах, массехк ханчу енна кхалсаг. ХIаравар шийн гIулакх дахьаш венавар: цхьаннена цIенош де лаьтта эш, вокханна квартира, и кх. дI.

— Дезал боккхий хиннаб, — йоахар цхьан вокххача саго. — Ши воI заводо енна дика квартираш а йолаш шоай дезал хьалкхебеш ба. ХIаьта хIанз зIамагIчоа саг йоалае безам бар тха. Бакъда, квартира цхьан цIенах латташ я. Цудухьа чIоагIа готта хургья воIо саг йоалайича. Льянова лаьрххIа саг а вайта хьавийхав со, са бала кхетабечох тара да укхо, — аьле, шийца багIачаргахьа велакъаже дIа-са хьож из.

— Даьра ва эздий саг,— йоах дехьа ягIача, дикка ха яхача саго, — ше укхаза балха вена дукха ха еце а, цул хьалхагIа баьгIачар массехк шера ца даьр даьд цо. Хьажал, мишта тоадаьд наькъаш. Дала ха йIаьхий йойла цун...

— ТIаккха автобусаш сеца моттигаш?, — аьле цун къамаьл хьаллоац цхьанне.

Цар къамаьл юкъагIа доаккх елаеннача наIаро. Кабинетера араваьннача Льянов Мухьмада Iуйре дика ювц приемне багIарий. Уж берригаш а цун сий деш урагIовт. Массехказза дехар а дий, боккхий нах Iоховшийт цо. ХIаьта ше а царна юхе Iолохлу.

— Махьмад-Гири, хIанз а даьдецийн хьа гIулакх? — аьле шийна юхе вагIача вокхача сагага хаттар ду Мухьмада.

— Даьра Мухьмад, хьаяла йоагIачох кхоалагIа дакъа мара шифер хьа-м кхаьчаяц сога. Склада заведующена хIара дийнахьа ухаш кIордаваьв мотташ ва со, — ше цхьан хIаман бехке волаш санна оал вокхо. Сихха секретарь а яхийте дехьа кабинетера шийн заместителех цаI хьавехийт Льянова. Вож дукха гац хьакхача. Из коммунальни гIишлон балхашта тIахьожам лоаттабеш ва.

— Махьмад - Гирена ерригa шифер хьаеннаяц, хIаьта ха дика латташ хьалдаьча цIенна тхов тIа ца бохийте йоачан хилча гаьна даргда из гIулакх. Iайха тIахьожам оттабелахь цу деша, — аьле, дIаверз из заместителагахьа.

Шийх бехк ца бакхар а дийхе, шо дерригаш а, тахан тIаэцаргда аьле, юха а шийн кабинете чувода Мухьмад.

...ХIаьта приемне вагIача сона дагадох массехк шу хьалха (80-гIа шераш дIадолалуш) се укх приемне ваьгIа ди. ХIанз ше яр санна тIоарска тIатеха яр цу хана хинна председатела кабинета низ. ХIанз санна кIезига а боацаш приемни хьалйизза бар цу хана «хьаким» волча шоай бала бахьаш баьхка нах, таханара дар санна лаьрхIа нах тIаэцаш дола ди а дар. Цхьабакъда, массехк саг тIаийцачул тIехьагIа, ше мукъавац, сихха ваха веза, аьнна, вахар председатель. ХIаьта нах-м тIехьа хьежжача латтар, шоаш фу аргда а ца ховш. Мел дукха бар царна юкъе саггота цунгара гIо эшараш, хIаьта «хьаким» дIавахар.

Цу хана со редакце заданегIа Назрановски районе вена вар. Председатель (цун цIи йоаккхаргьяц аз, хIанз из, тIеххьарча хана нийслуча тайпара, кхы а лакхагIча балха тIа хьожавь хиларца) мича вода ха безам хилар са чIоагIа. Цун «Волгана» тIехьа лаьллар оаха тхоай УАЗ. Назранера ара а яьнна, Ростов-Баку яхача трасса тIа яьлар из чуваьгIа машина. ХIаьта дукха юкъ ялале БурокIалха наькъа йисте йоаллача «Дружба» яхача кафена юхе сецар «Волга». Шийца ши новкъост а волаш, кафе хьаьшашта лаьрхIача цIагIа чувахар. Йоккха юкъ ялале тIехьа тхо чудаьлча, истол дизза латтача шун тIа дуашмолаш багIар председатели цун новкъостийн. Тхо журналисташ долга хайча цкъарчоа веха хьайзар из, бакъда, тIаккха тхо бIаь шера шийна довза доттагIий долаш санна, шоаца тухсискалах кхета дийхар. Цу хана, сона хетачох, цу сага вIалла дага а бахкацар чIоагIа гIулакх эшаш ше волча приемне баьхна лаьтта боккхий нах, истий. ЧIоагIа гIулакх эшаш аз хIана ях аьлча, саггота цхьа хIама ца нийсделча гIо дехаш оамал яц вайнаьха.

Вайна массанена дика хов, нагахьа эшача моттиге кIалвисача сага хьай дIаде гIулакх деце, хоза дош, аьнна, мукъатIа из саг тевича, цун дега мел салоIам хул. Маьла аьннадац вай даьша; «Хозача дешо — лакха лоам бошабаьб!»

...Кабинете чуйоал С. Цечоева, шийн диъ бераца частни квартире ях из, хIаьта мар балха волча «Электроинструмент» заводе квартирни аргIа 23-гIа мара яц. ХIанзчул ши шу хьалха а 23-гIа бар шоай дезал, йоах Цечоевас.

Мухьмада телефонаца къамаьл ду завода директораца Х. М. Тамасхановца. Цунца ше къамаьл даь ваьлча, Цечоевайга, Iа нийса кхетадаьдац оал, хьа аргIа кхыча списка тIа, сихха квартира яла езачарца я. Цул тIехьатIа кхалсагаца бераша мишта деш, аьле, безаме къамаьл дий, тейий наIарга кхаччалца накъа йоаккх цо из.

Кабинете чувоал Ю. Муталиев. Цо лаьрхIад дезалца чуваха квартира шийн доалехьа хургйолаш хьаэца. СССР Министрий Совета соцамга хьежжа хIанз из де йиш йолаш да. Цхьабакъда, Муталиев шийн дезалца чуваха коттедж хьалъяь цхьа ткъаьх шу да, хIаьта цунах паччахьалкхенна дIабала беза мах оттабе хьабагIац жилищно-коммунальни боахамера нах. Бизза бутт баьннаб ер цига уха.

Ши ди ха лу Льянова из дош къоастадара шийн заместителашта. ЧIоагIа дегагIоз хиле дIавода Муталиев.

Шийн ма хулла сиха хIара саго тIадена гIулакх кхоачашде хьож Льянов Мухьмад. Вешта из-м тамаш е езаш хIама а дац, хIана аьлча, таханарча дийнахьа наьха балех дог лазилга хIара кулгалхочун декхар а хинна дIаотта деза. ХIаьта таханарча дийнахьа, шоаш саг тIа а ийца, цунга ладувгIарах а доккхал деш бола чиновникаш кIезига бац. Шоаш болча моллагIа гIулакх дахьаш тIабаьхка нах, уж шоай бала хьакодабаь кабинетера арабаьлча, дукха саготa хилац уж. Новкъостал делга, шоашта тIадена гIулакх ма дарра тахка а техка, цу сага новкъостал дар-м цар чоте а эцац.

— Исполкома дукхагIа бола болхлой керда ба. Кулга цIена боацаралцара а шоай балхах лерттIа ца кхетачарцара а къаста дийзар тха, — яхаш дувц Льянова. — ХIана аьлча, тахан оаха беш мел бола болх дуккьал сага духьа; цун вахар аттача дакхара тIаберзабаь хила беза.

Цунгара дIаболабаьб шийн болх кердача исполкомо, наха хетараш, царна чIоагIагIа дагадоахкараш теркал а деш. Цхьаццайола информаци-м наьха письмошца, уж тIанийбеш хьакхоач исполкома болхлошка. Бакъда, из кхоачам болаш хетац царна. Цудухьа аргIан жалобаса ца а хьежаш, шоаш нах бахача, къахьегача моттигашка дIа а ухаш, царца вIашагIбетталу уж. Из гIулакх дIадоладаь дехке а баьннабац.

— Домоуправлене, ЖЭУ, предприятешка дIа а ухаш, нах тIанийбе лаьрхIар оаха, — йоах Льянова. — График а балха план а оттайир. ХIара заместитела, исполкома члена наьха жалобаши заявленеши дIаязъе лаьрххIа журнал дIадоладир. Цу тIа уж заявленеш къоастаяра ха белгалйоаккх.

— Цхьан дешаца аьлча, нах дикагIа бахийтара фу де деза-хьогI тахан?, яхача деша жоп дала гIерт тхо, — яхаш дувц Льянова заместитела Арапиева. — Хьаэцаргда вай наькъаш. Тахан городера дараш меттел, юрташкара дараш а тоадеш доахк тхо. Автобусаш сеца моттигаш хьаяьй. Укхаза исполкома хьалхленца хIара предприяте шийна дIатIанийцар уж балхаш делга. ХIаьта исполкомо тIахьожам лоаттабу из дош кхоачашдеча. Къаьстта ала доагIа райисполкома председателах Льянов Мухьмадах. Масее хIамаьна ше тIахьожем лоаттабу цо. Из дац тхоах из ца тешалга. Из да гIулакх дизза кхоачашде Iема саг из волга. Укх тайпара масал доаладергдар аз цу хьакъехьа. Дукха ха йоаццаш Заводской районе асфальт буллача гIулакхаш лерттIа лелац, аьнна, массехк саг вера даткъа. Сихха уж нах тIа а ховшабаь, шийн машинаца цига вахар Мухьмад. Бакълувш хиннабар нах: Iобуллаш бола асфальт хила боагIачул массехказза биткъагIа бар. Ше бакъве гIерташ мастеро дувцачунга ла а ца дувгIаш, цу минуте из шийн декхарех мукъавалийтар Льянова. Харц лувши шийна несал де гIерташи вола саг вIалла а везаш вац из.

Со райисполкомера аравоалача хана садовш латтар, хьагучох, Льянов Мухьмада балха ди чакхдала гаьна дар. ХIана аьлча, сайрийна 7 сахьат даьлча районе лоархIашн сий деши бола нах бар из волча гулбала безаш...

А.-Г. УГУРЧИЕВ,
тха спецкорр.

Деклараци ювцаш

ХЬАДДА ДОАЦА ХIАМА МЕГИЙТА ЙИШ ЯЦ

Нохч-ГIалгIай Республика паччахьалкхен суверенитетах йола Деклараци Лакхехьарча Совето тIаэцар доккха хIама да республика халкъий вахаре. Хоадамболлаш бола гIа баьккхаб нохчийн гIалгIайн халкъий суверенни бокъонаш кхоачашъяргахьа.

ДЕКЛАРАЦЕ хьалхарча статья тIа йоах: «Нохчийн гIалгIайн халкъаш шоай лоIам тIа довлар бахьан долаш хьаянь суверенни паччахьалкхе я Нохч-ГIалгIай Республика».

Республика шийн лоIаме хилар бакъду Деклараце вокх статьяш тIа а. Масала, 14-ча статья тIа йоах, «Кхыча республикашца, паччахьалкхенашца, паччахьалкхений союзаца договорни гIулакхаш а леладеш, Нохч-ГIалгIай Республикага шийга дус шийн територе тIара деррига Iаьдал. Субъекташа договораш цхьана леладарца дIалаьрхIа дешаш цхьатарарча бокъоний ларда тIа къестаду». Цул совгIа, «Нохч-ГIалгIай Республика Конституцин законаши цун ерригача территоре тIа кхы мел дарел тIех да» (ст. 15). Деклараце из тIеххьара положени бокъонца чIоагIъю НГIР Лакхехьарча Совето лаьрххIа тIанийцача соцамо. Цу тIа аьннад, СССР-ен РСФСР-ен законаш НГIР территоре тIа кхоачашдергдац, нагахьа санна Нохч-ГIалгIай Республика паччахьалкхен суверенитетах йолча Декларацена уж духьала ца хуле мара.

Цу тайппара, хьалхагIа автономни хинна республика шийн лоIаме а кхычарех тийша хIама доацаш а йола, паччахьалкхен атрибуташ — гражданство, герб, байракх, гимн, столица — шийн йола паччахьалкхе я, аьнна, хьакхайкаяьй. Цхьабакъда, суверенитет Iалашъяра алхха атрибуташ хьакхайкаяр вIалла а кхоачам болаш дац.

Ховш мадарра, шийн лоIамера паччахьалкхе цу бокъонагIа йоахалургьяц, нагахьа санна кхычарех тийша хIама доацаш ше хилар (политически, экономически, финансови, территореши доазонаши толха ца дар, кхыдараш) йоагIаш йола институташ (эскар, таможнеш, финансово-кредитни система, паччахьалкхен кхерамзлен органаш, кхыяраш) хьаяра наькъаца Iалашде могаш из ца хуле.

НГIР-кага йиш яц уж институташ лелае.

Цхьаццаболча халкъа депутаташа вай технически, экономически, Iилман потенциалах бIубенна дувце а, Нохч-ГIалгIай Республикага яц доллача хIаманца ше Iалашъе йиш хулийтаргйола ресурсаш.

Цхьаькха а ба суверенитет Iалашъяра никъ.

Росси юхадийнъяра исторически процессаша шийн тайпара дика аьттув лу Къулбаседа Кавказа халкъашта, цу даькъе нохчийн гIалгIайн халкъашта а. бокъонца суверенни къамий паччахьалкхенаш хьае: экономика, культура, мотт, искусство дегIайоалае; экономически, культурни, интеллектуальни гIулакхашта дегIадахкара, общественни гIулакхаш леладара шерра никъ хьабелла. Из ба Договора ларда тIа Россе Федеративни Союза чухьа кхоталургдола, суверенни къамаш тоадаларга бода никъ.

Шеко йоацаш, цу шоллагIболча наькъо лерхIачох, Федераце шийна дIатIаэцаргда, нийсагIа хиларген шоай хьашташкен хьежжа, Федераце субъекташа шоашта бакъахьа а хеташ цун доалахьа дIалургйола дукха функцеш кхоачашъелгa.

Цу шиннех малагIча наькъагIа гIоргья вай республика?

Нохч-ГIалгIай Республико, суверенни паччахьалкхе ше хиларах тарра, шийга дут «деррига Iаьдал... хIаьта Нохч-ГIалгIай халкъий хьаштий ларда тIа мара кхыча республикашца, паччахьалкхенашца, паччахьалкхений союзаца договорни гIулакхаш а леладергдац» яхаш йолча Деклараце положене (ст. 14), НГIР-ка РСФСР-а юкъе хилар бакъдеш а хIанз укх сахьате дIадаханза дола СССР, РСФСР, НГIАССР Конституцеш вIалла хьоаха а ца деш, кхыметтел толха а деш, бахьан лу укх тайпара вывод яра: НГIР-ко хIанзалца паччахьалкхенашта юкъе хинна бувзамаш лархIац, хIаьта кердадараш хьа а кхоллац.

Дуккхачар НГIР-ка РСФСР-а юкъераялар хьакхайкаделга санна лоархI Деклараце тIа оттаяь Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета позици. Бакъда, цхьаболча депутаташей общественноста викалашей республикански газеташ тIа дийца-м дийцад, НГIР-ка цхьаннецара а хьа ца къастар дIадаьннача числоца бакъдаь хьахьокха гIерташ, цхьабакъда, бокъонца дог тешаргдолаш дийцадац-кх.

Цу дешах йола «республике бахача дуккхача къамех болча наха юкъера реакци бе-бе» хиларах нах дIакхетабе дагахьа йоах: «Деклараци тIагIоллара, цун положеней керттерча маIана дух тIа ца боалаш кхетаю».

Деклараце керттера положенеш цар маIани чулоацами вай республика, лоаллахарча республикай. РСФСР, СССР хIара гражданина кхетаергйолаш, халкъа депутато дIахо яшха езаргйоацаш хила еза, аьнна, хет сона.

Деклараци кепайоазон тIа йийцачул а хетараш белгалдаьхачул а тIехьагIа хеталу, Лакхехьарча Совето республикана Iалальмате боккхача лоархIаме долча цу дешах кхы тIехьа ца доахаши бокъонца хьаддаи шийн дош ала а доагIаш дола хувцамаши тIатохараши цунна юкъедахьа а деза, аьнна. Цу дешах йола Лакхехьарча Совета позици официально хьа ца йовзийташ гоаярах дикадар хургдац политически, экономически, къамашта юкъерча гIулакхашта.

ЛАКХЕ белгал мадаккхара, «Нохч-ГIалгIай Республика нохчийн гIалгIайн халкъий лоIамагIа хьаянь суверенни паччахьалкхе я». Да а да из иштта, Исторически шо-шоаш хьа хинна ши къам дах Нохч-ГIалгIайчене: нохчийн гIалгIайн. Довзаш дола цхьацца исторически хIамаш бахьан долаш юкъара цхьа паччахьалкхал да нохчийн гIалгIайн. Исторе тIадожадаьд, гIалгIай халкъ 30-ча шераш ка дIадаьккха шийн хинна паччахьалкхал юхаметтаоттадар духьа, шийн лоIаме хилара йола цун суверенни бокъонаш чакхъяхар духьа къовсам лоаттабанза ца доалача оттар. Деклараце тIа аьннад (ст. 17): «Нохч-ГIалгIай Республико бакъду къаман паччахьалкхал юхаоттадара хьакъехьа гIалгIай халкъо деха а доагIаш дIадехар а хьалхагIа цун хиннен сталински репрессеш бахьан долаш цунгара дIаяьхаи территореш — Пригородни районни МагIалбика района территоре дакъен, хIаьта иштта Тийрка аьтта оагIорахьара г. Орджоникидзе (Владикавказа) дакъеи цар хьалхагIа хиннача доазонашка юхадаларах дола дош къоастадданза дарг ца хилар а».

Республика Лакхехьарча Совето иштта из хьакхайкадар боккхача лоархIаме хIама да. Цо дика аьттув боакххаргба йоаль гIалгIай халкъа бокъонаш юхаоттаяра гIулакха. ХIаьта а, хьакхайкадарал совгIа, хIанз укх сахьата кхы деш хIама дац гIалгIай проблема къоастаяра даькъе. Цу тIа а цу статья тIа хьааьнна а хилча: «территориальни къовсамаш республикаша переговорий наькъаца мара къестадац». Из ба гIалгIай халкъа хьакъехьара нийсхо юхаметтаоттаяра духьалбараштa эггара дикагIа хийтта никъ.

ХIана аьлча из дош къоастаделга переговорий истола хьалхашка Iо а хайша, вокха оагIон «лоIамах» тийша мел дар дувца деза, нийсхо юхаоттаяра хьакъехьа вIалла къамаьл хила а эшац.

Iодахьийта 13 шу сибарегIа а даьккха, гIалгIай халкъ юхацIадийрзачул тIехьагIа дIадахача укх итташ шерашка мискача наьха дукха хиннай «переговораш», дехараш, кадараш, ворххIе даьх денз шоай хинна кхуврчаш юхалудалар, яхаш. Дуккхача шерий къахьача опыто хьахьокх, из дош переговорий наькъаца къоаста ца дулулга, уж юкъеръяха ца йоагIе а. Динза дарг мел доаца хIама де деза, машара наькъаца, экономически санкцеш а тIехьа чулоацаш гIулакх чакхдаккхара, хIаьта цу хьакъехьа Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совето шийн хоадамболлаш дола дош ала деза. Шийн хьаштий бокъонца гадакха деза республико.

«Нохч-ГIалгIай Республико Союзни договора кулг яздергдац дIаяьха ГIалгIайчен территореш юхаяларах дола дош къоастадаьчул тIехьагIа мара», аьнна, яьча ультимативни заявлене цхьаккха а цхьанна хIаманна а декхарийла вац, цхьа доккха хIама деш санна из йийкаяле а. Ультиматума хьакъехьара къамаьл юкъедаьннадолаш, «Союзага» енна а ца Iеш, «Федерацега» а еннаяларе бакъахьа хинна хила мегар из, хIанз санна ахангахьа кхаьччача метте юкъагIа ца а юташ.

Республика хьаяр духьа гIалгIай халкъо лоаттабеча къовсама керте эттай Оргкомитет гIалгIай халкъа 2-ча Съездо шийна еннача полномочешка хьежжа. ГIалгIай халкъ шийн лоIаме а хинна дIаоттара йола цун бокъо гIулакхашца кхоачашъяргахьа баьккха хьалхара гIа а лоархIаш, Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совето бакъяь тIаэца еза гIалгIай халкъа автономи юхаоттаяра Оргкомитет къаман лоIам хьаллоацаш йола соцаI мара йоаца орган из хиларах тарра; цунна эшаш дола материальни гIон правови новкъостали дара хьакъехьа соцам тIаэца беза; Оргкомитетаца цхьана кийч а даь, НГIР Лакхехьарча Совета сессе чIоагIде деза гIалгIай халкъо деха а доагIаш дIадехараш, Нохч-ГIалгIай Республика паччахьалкхен суверенитета хьакъехьарча Декларацеца чIоагIдьраш бокъонца чакхдахара тIадерзадаь гIулакхаш.

Кхы цхьаькха цхьа дош а дар са уйла тIаерзае безам болаш. Ховш мадарра, Союза цхьайолча регионашка къамашта юкъера довнаш меттай бокъоний хьакъехьара политика харцахьа лелаяр бахьан долаш дийннад.

Вай республике нохчели гIайгIайли совнагIа, эрсий мотт лебеш бола нах а бах, дукхалга диллача берригача бахача наьха диъ даькъах цхьа дакъа хIана бац, аьнна. Эрсий мотт ховши лебеши ба, мадарра аьлча, берригa нохчий а гIалгIай а. Таханарча дийнахьа эрсий мотт паччахьалкхен мотт а лаьрхIа дIаоттабар — динза даргдоацаш хIама да, вай общество бIарчча хьанийцача, цун гIулакхаш лерттIа лелара.

Цул совгIа, эрсий метто вайна дахь дунен культурацара доккха дакъа, хIаьта хIанзарча хьалашка вай воай меттaш дегIадоаладара гIулакха шийна нийсса кхы цхьаькха йоаца, дерригача адамий, дунен культурни ганзаш йовза вайга йиш хулийташ йола средство а я эрсий мотт. Цунца дувзаденна декхар отт: нохчаштен гIалгIаштен шоай наьна меттaшта нийсса, эрсий мотт а Iомабе таро лулга. Эрсий мотт Iомабелга шоллагIча даькъе а лаьрхIа тIехьашка даккха мегаргдац.

Цудухьа дIакхайкаданза даргдац: паччахьалкхен меттaш а лоархIаш, цхьатаррарча бокъонегIа лела деза нохчий, гIалгIай, эрсий меттaш, леладеи дегIакхувлен деза вай республике бахача кхыча къамех болча наьха меттaш а.

К. КОКУРХАЕВ,
НГIР прокуратура отдела начальник.

ХIаране хьашташ теркалдеш

Эшаш я Нохч-ГIалгIайчен республикана суверенитет е яц? Цу хаттара жоп даланза даргдоацалга хьахьокхаш массехк бахьан да. Царех керттердар — сталинизма ханашка хьакхелла лагIаш дола къаман - территориальни система — союзни республика, автономни республика, автономни область, автономни округ — хIанз ше юаргйола ха йиа яьннай. Юххьанца а яцар из система наьха безам тIаозаш, хIаьта тахан, нах демократе хьалашка баха Iомалуча хана, цо чIоагIа баргал етт къамий культура, экономика дегIайоалаяра. Къаьстта чIоагIа из Iаткъ цхьанна хIаманца бакъе йиш йоаца депортаци яьча, хIанз човпаш ерзаеш доагIача къамашта. Царех ба нохчийн гIалгIайн.

Шоай хьашташ дизза кхоачашде таро ца хиларо, паччахьалкхен суверенитетах йола деклараци тIаэца езача хьале оттаяьй автономеш. Цох тамаш е езац. Гайнаганза бинза баргбоацаш никъ бар из, къамаьл дац, цу новкъа халонаш хургья, пхьешаш хьал а хьекха къахьега дезаргда. Дале а, паргIатта дегIааха таро хилaрал йоккхагIа дегагIоз мичахьара яхьаргья?

Са гаьннара дай прибалташ ба, царех дукхагIбараш Россе баьхаб, эрсий хинна дIабахаб, хIаьта со Нохч-ГIалгIайчен столице ваьв. Укхаза саг йоалаяьй аз, берий да хиннав. Цудухьа Грозный, вай республика сай хьамсара даьхе лоархI аз. Са вахаре мел дола хоза хIама цунца дувзаденна да. Дукха новкъостий ба са нохчашта, гIалгIашта, эрсашта юкъе. Со царех а уж сох а бала йиш яц. Долче , цхьа халкъ а хинна дIаэттад вай.

Суверенитет эшаш я. Цо новкъостал дергда къаман оамалаш, мотт, культура дегIайоалае. Цхьабакъда, цхьаккха тайпа декъадалар хила йиш яц къамашта юкъе. Цхьаь цаI къам дог нийша хилийта йиш яц. Тахан цу тайпара бала тIалат гIалгIашта. Цар исторически лаьттай дош къоастаданза долча хана, паргIатта наб е йиш яц вай. Сталинизма харцонаш бухъяха еза ха тIехъяьннай. ХIаьта из де могаргдола низ керттерча даькъе сона РСФСР парламенте гу.

Г. ДЕЖИН,
Грозненски машиннаькъа отделене керттера диспетчер.

СССР ВДНХ: толашагIдар—практикана юкъе

КОНВЕЙЕР СИХЪЮ

«Рубин» яха радиотелевизионни аппаратура арахецача ши орден лелаеча Московски производственни объединене коллективо серийно хьае йолаяьй сийрда бесаш гойтача телевизора керда модель — «Темп Ц-280-С». Питане импульсни источники хIанзалца хинначоа вIалла тара йоаца элементни базен цунна юкъеяхьаро йиш хилийтай дуккха а йIаьхагIча хана болх бергболаш из кийчъеи из хьаечен тоаечен хана цунца хьега къа дикка кIезигден. Цул совгIа, кердачо таро еннай видеоприборага электроэнерги кхозза кIезигагIа яийта а шозза цун дозал лохден кеп зIамигьеи.

Столицерча радиотелевизионни техника хьаерий эггара гIехьагIара модель а я иштта массарбар санна экрана бустам болаш — диагонале 61 сантиметр. Цу тIа а тоъал гIойленагIа йолча оагIорахьа эргайоал из шийл хьалхагIа хиннарел дикагIа сурт гойташи оаз йолаши хиларца яьнна ца Iеш, художественно-конструкторски кийчонца а. Масала, цун корпус дикагIйолча дахчан тайпаех хьаь я, цудухьа дика тов из диткъагIча дото-аьшка-аьшкбесарча бесаца.

Белгалдаккха доагIа, эггара тIехьагIа арахийцача «Темпа» конструкцена цIерах ца кхерача материалех пайда ийца хилар. Цу модела керттерча конструктора Волин Андрея яхачох, цу тайпарча дукхагIйолча телевизорех боалла цIи ялара кхерам цунца вIалла а боацаш ба.

— «Рубин» яхача Московски объединене болхлой Союза телевизионни предприятешта шоай тайпара «мода арайоахараш» хиларах, — йоах Андрей Федоровича, — сийрден Iаьржа-кIайн бесаш дола прибораш йохкача тикашка ухарий уйла дукхагIа тIаувзаргхиларга догдаха мегаргдолаш да. ГIулакх миштад аьлча, оаха тхоай эггара тIехьагIа арахийца телеприемник ВДНХ хьокха оттаярца теркам тIаэзар специалистий, иззамо йола продукци арахецача тайп-тайпарча предприятей викалашта ловр фуд хайра. ТIаккха, моттигашкара официальни дехар хьакхачарга хьежаш ца а Iеш, мехка телевизионни заводашта дIаяхьийтар оаха прогрессивнегIа йолча схемагIа телевизораш вIашагIйохкара эргаяьккха тоаьча технологена лаьрхIа технически документаци. Цо а шийн аргIанна йиш хулийтаргья телевизораш сихагIен дукхагIен арахеца, торгови сете наха тоъаш йоацача царца тоъал дикагIа кхоачам бе.

Кхы де хIама дац — хьежаш а догдоахаш а хургдакх вай.

А. ТЕРЕХОВ.
г. Москва.

ГРУЗЕ ПАРЛАМЕНТО ЯЬ РЕШЕНИ

Грузе Лакхехьарча Совета сессе массава раьза а волаш тIанийцад 1922 шера хьая Къулбехьен - ХIирий автономни область дIаяккхарах дола закон. Парламенто ниггта законагIа доацаш лаьрхIад СССР-а юкъе а йолаш Къулбехьен-ХIирий советски демократически республика Лакхехьара Совет хоржаш 9 декабре Цхинвале даь хоржамаш.

Грузе прокуратурана тIадиллад «конституцонни сепаратизмана бехке бола нах» белгалбоахалга.

(1990 шера 12 декабре арадаьннача «Правда» тIара).

ПАЧЧАХЬАЛКХЕН ПРЕМИ ДIАЭЦА ТИГАДАЦ

Нью-Йорк, 12 декабрь. (ТАСС-а корр.) 1990 шера литература, искусства, архитектура даькъе РСФСР Паччахьалкхен премеш хьожаяра хьакъехьа баьча РСФСР Министрий Совета соцамца дувзаденна Нью-Йоркерча ТАСС отделене укх тайпара заявлени яьй А. И. Солженицына Вермонтера телефонаца:

РСФСР Паччахьалкхен премешта йолча Комитета председателага, 1990 шера 11 декабрь.

Дех аз Хьогара «Архипелаг ГУЛАГ» яхача са книжкаца массава а цхьатарра дегаш раьза долаш хиларах шоай комитета членашка согара баркал дIададалар.

Цхьабакъда цу книжках хьожаяь Паччахьалкхен преми хьаэца мегаргйоацаши йиш йоацаши лоархIаргъяр аз-м — цу тIа а, вай халкъах дукхагIболча наьха хIанзалца таро хиннаяц из шоашта нийсдеи дешеи, цун зIамига тиражаш Iаьржача рынке боарам боацаш дукха мах а бехаш йохкаш я; хIаьта эзараш а эзараш а бола хьалха хинна зекаш шоай ха яьккха боалаш боахк е вIалла пенсеш доацаш е геттара къен мискеи бах, хIана аьлча ГУЛАГа легерашкара юввоаккхаш бола къахьегам цар къахьегама стажаца дIалаьрхIабац. Цу хьалашка, из преми эцар цаьна массанена а дегашта Iотъкъаш хургдар.

Цхьабакъда цул а шерагIа да цхьаькха: ГУЛАГа лазар вай мехкара тахан а дIададаьккхадац — е юридически а, е морально а.

Из книжка миллионаш болча наха тIалаьттача Iазапах лаьца яздаь да, цудухьа цунга гIолла сай сий гулде магац сона.

Шо лоархIаш вола

А. СОЛЖЕНИЦЫН.

✦

ЦАР СИЙ ДУ КОЛЛЕКТИВЕ

Дика тешал деш бийцар шоай ферме къахьегаш бола Iаьсий леладераш Кирова цIерагIча колхоза № 1 йолча МТФ заведующе Ажигов Мухьмада. Йижарий сантана барт болаш, дуккхача шерашка цхьана къахьегаш ба цига Мальцева Надя, Камурзоева Тамара, Маматова Радимхан, Мартазанова Лиза. Цар доал деш дола Iаьсий чудолча корпусе чуваьлча кхетаду, царна дика гIулакх деш хилар. Из хьахьокх Iаьсий латта моттиг бIаргаяйча. ЦIена а ерригача корпусе. Шоай ханнахьа боагIача боараме кхоаб Iаьсий. Биъ бутт баллалца йола ха цу корпусе йоакх Iаьсаша. ЗIамагIчарна шура мелаю, кIезига ха яьннараш ялат а йол а ехкаш кхоаб. Iаьсий леладераша доал деш дола Iаьсий цхьаккха дIа ца къасташ дегIадоагIа. Цул совгIа царна, Iаьсашта, деннеи-буси нормах доагIачул дукхагIа дозал тIакхет. Iаьсий леладераша доаха толамаш ца зувш дитадац боахама кулгалхоша а. Сийлен грамоташца а маьхеча совгIаташца а белгалбаьхаб уж.

Л. БЕКОВА.

ЙИЦЛУРГЙОАЦА ЦIЕРАШ

Дукха ха йоаццаш кепатеха арадаьннад республика цхьайолча нах бахача моттигех, дешара заведенеех, майдаех керда цIераш тахкарен цIераш хувцарен хьакъехьара Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиума Указ.

Цунца дувзаденна тахан оаха кепатох Указа тIа хьоахабаьча гIорбаьнна болча Нохч - ГIалгIайчен къонгий А. Д. Шерипова, Ч. Э. Ахриева, Т. Э. Эльдарханова, шейх Мансура, Беноера Байсунгура вахарах, городах Маасах дола лоацца хоамаш.

ШЕРИПОВ Асланбек Джамалдинович (1897–1919)

— гIорваьнна революционер, халкъа гIулакха тIехьа къовсам лоаттабаьр.

Граждански тIема шерашка из хиннав Нохчий ЦIеча Эскара командующи а Терски Халкъа Республика къаман дешашта вола комиссар а. Доккхий гIулакхаш карагIдийннад А. Д. Шериповна къеча лоамарой хьашташ кхоачаш а деш лаьттан дош къоастадеча, чурча а арахьарча а контрреволюце тийша болх хьагучабоаккхача

Бокъонца вола интернационалист, ший халкъа денал дола патриот, гIорваьнна публицист, талант йола политически деятель, революце трибун, цхьаккха хIамах кхераш воаца бIухо Шерипов Асланбек ший дегI а са а ца кходеш, ший кара хиннача ерригача средствашца; дешаца, йоазонца, герзаца къахьегамхой хьашташ кхсачашдара тIехьа къовсам лоаттабеш чакхваьннав.

Къизача моастагIчоа духьала майра тIом беш хиннача дийнахьа 1919 шера 11 сентябре Воздвиженская слободана юххе меттахьа герз кхийтта вежав турпал, детта ца луш сецад къаман виззача виIий дог.

АХРИЕВ Элмарзий ЧхьагIа (1850–1914)

— гIорваьнна гIалгIай просветитель, этнограф. Из хиннав эгтара хьалха ГIалгIайчене Iилман наькъаца тахкара кIоаргта терпам тIабахийтар.

Бера хана Ахриев ЧхьагIа г. Владикавказе вахаш хиннача атамана заложника цIагIа лийнав дешар Iомадеш. Цул тIехьагIа Ставропольски маIача наьха классически гимназе деша ваьгIав, хIаьта 1874 шера Неженски лицей чакхъяьккхай. Ахриев ЧхьагIа гIалгIай халкъа эггара хьалхарбарех паччахьа самодержаве халача хьалашка лакхехьара дешар дийша ва. Цо яздаьд ший халкъа дIаяхача ханах а вахарах а дола балхаш, уж кепайийттай «Терские ведомости» яхача газета тIа «Кавказерча лоамароех йолча сведеней сборника тIа а». Ахриева этнографена, историна, гIалгIай а нохчий а фольклора хетадаьча балхаша («ГIалгIай», «Нохчий фаьлгаштIара», «ГIалгIай цIейш», «Лсамарошта юкъе дешар доаржадар»...) хьахьокх халкъа уйла, цун ший тайпара вахар а культура а дика йовзаш автор хинналга.

ЭЛЬДАРХАНОВ Таштамир Эльжуркаевич (1870–1934)

— гIорваьнна нохчий просветитель, талант йола педагог, лоамарой фольклор гулъеш а тохкаш а хиннар, эрсий графика ларда тIа нохчий абат хьаьдар.

Политически деятель хиларах тарра шерра мехка вовзаш хиннав Т. Э. Эльдарханов I-чеи, II-чеи Паччахьалкхен Думай трибунаш тIара Къулбаседа Кавказа халкъий лаьттан хьашташ хьаллоацаш даьча къамаьлашца, Украинеи Россеи гIайтта ахархой бохабара паччахьа Iаьдала стражникалла лоамарой боахаш хилара духьала леладаьча гIулакхашца.

Граждански тIема шерашка Т. Э. Эльдарханов хиннав Нохчий Халкъа Къахьегама Совета, Гойтински революционни Совет яха цIи йолаш йовзаш хиннача Совета председатель. Из Совет бокхха лоархIам болаш хиннай кIай казакий мятежникашта духьала тIом бе. БIаь дийнахьарча тIем тIа Грозни лорае нохчий халкъ сарцагIдаккхара, деникински режимана нохчий духьалбахара.

Граждански тIом чакхбаьнначул тIехьагIа Т. Э. Эльдарханов хьожаву массехк лакхехьарча гIулакхашка: Терски областа ревкома председатела заместителалла, Нохчий ревкома председателалла, Нохчий облисполкома председателалла, Горски Автономни Советски Социалистически республика ЦИК председателалла. Из хиннав X, XI, XIII-злагIа хержача РСФСР ВЦИК членалла (1922—1926 шш.), I, II, III-злагIа хержача ССР Союза ЦИК членалла (1923—1927 шш.), хержа.

Бокхха лоархIам болаш болх баьб Т. Э. Эльдарханова лоамара халкъаш экономически духовнии юхадийндара. Цун цIераца дувзаденна да школашта дешара программаш, эггара хьалхара учебникаш оттадар, латински метта ларда тIа йоазув юкъедоаладар, бошта - лоамарошта лаьрхIа детдомаш хьадар, Нохчийче эггара хьалхара педагогически дешара заведени хьаеллар — Асланбеково яхача юртара педтехникум.

Цхьабакъда, Нохчийчен боахама а культура хьаяра а кулгалдеча гуманнии демократически методаш тарлуш хилланзар чIоагIлуш боагIача партийно - бюрократически чекистски аппарата «классаш вIашдухьала увттаеш» беш хиннача балхаца. Т. Э. Эльдархановна бехк баьб динеи кулацкии элементашца «барта вахав», аьнна, тIаккха тайп-тайпара интригаш а еш дерригача гIулакхашкара дIа а ваьккха политически балха а юстараваьккхав из. ХIаьта а ше дийна волаш мел яьккхача хана халкъа юкъе сий долаш чакхваьннав. Виц ца луш дагалоаттаву халкъо Т. Э. Эльдарханов тахан а.

ШЕЙХ Мансур (Шабазан Ушурма) (1760–1794)

— нохчий халкъа къаман турпал.

Из ваьв Алды яхача юрта кортмукъача ахархочун (уздена) дезале. XVIII бIаьшера 80-гIа шераш долалуш ди кхайкабе волавеннав Ушурма. 1785 шера лоамарой халкъо лоаттабаьча къовсама, цу цхьан ханна колониальни а хинна дIаэттача тIема керте эттав из.

Шейх Мансура дина хьехамий керттера лозунгаш хиннад машара, паргIатон, цхьатарра бокъонаш хилара, нийсхон, лакхача нравственноста дерригача адамий юкъара идеяш. Мансура боюкъара идеяш. Мансура болам хьаллаьцаб Нохчийчен, Дагестана, Черсийчен, Кубанал дехьарча Черкесе, кхыча моттигашкарча халкъаша.

Ший байракха кIал Къулбаседа Кавказа дерригаш а хIана дац аьнна халкъаш вIашагI а теха имам Мансур венна хиннав Къулбаседа-Кавказски паччахьалкхе вIашагIйолла.

Мансура бIуно паччахьа эскар массехказа чIоагIгIа эшадаьд. Цхьабакъда дукха дукхагIа хиннача паччахьа колонизашта духьалъотта ца луш имам Мансур юхатIехьашка ваьннав Анапа яхача туркий крепосте, цига 1791 шера чIоагIгIа духьала тIом баьчул тIехьагIа из паччахьа эскаро каравигав.

Эггара хьалхарча Кавказа имама Мансура хьалхленца кавказски халкъаша болабаьча боламах хьахиннар дар бусалба ди чIоагIбар, Нохчийче антифеодальни революци бокъонца котъяккхар, хIаьта ниттта Кизляро-Моздокски укрепленни линега денз къулбехьа дIахо мел хинна ерригa паччахьа крепосташ йохаяь хIалакьяр.

1794 шера шейх Мансур кхелхав паччахьа крепоста казематашка — Шлиссельбурга набахта.

БЕНОЕРА Байсунгур (1794–1861)

— нохчий халкъа къаман турпал.

Из ваьв Беной яхача юрта уздена Баьршкхе дезале. Хьинаре дакъа лоацаш хиннав паччахьа колонизаторашта духьала баьча халкъа кортмукъалеи тIем тIа. 1839 шера денз из Бена обществе Шамала наиб хиннав. ТIем тIа цун бIарг, кулг, ког баьккхаб, цхьабакъда, тIом ца беш сецавац, боарам боацаш чIоагIа денал а къонахчал а гойташ хиннав. Отряде Байсунгура соратникаш хиннаб нохчий санна эрсий повстанцаш а.

Шамала мутIахьа волаш чакхваьннав, паччахьа бIунах Гуниб яха крепость лораеча хьинаре дакъа а лоацаш. Шамал каравахачул тIехьагIа Байсунгур моастагIчун гонах чакх а ваьнна Беной вахав. Цига 1860 шера керда восстани гIеттаяьй цо. Из гIеттай лоаман Нохчичеи Дагестана даькъа тIеи. 1860 шера човнаш хинна Байсунгур каравуг. Хьаллэлла ве аьнна суд яь хинна из Хасав-юрта вийнав.

Халкъа виц ца луш дага латт из паргIатон рыцарь, денала символ санна.

МААС

Маас (юкъерча бIаьшеренашкарча цхьадолча источникаша хьахьокхачох йовзаш хиннай Магас, Микас, яха цIераш йолаш). Къаьнара вайнаьха город. Из хьахиннай цхьсалагIа эзар шераш юкъекхаьчача хана, хIаьта эггара чIоагIагIа тоаенна хиннай XII бIаьшере (Н. П. Гриценко). XIII бIаьшера Маас столица е паччахьа резиденци хиннай низ болаш йолча Алане цун керттера дакъа, ховш ма хиллара, Нохч - ГIалгIайчене баха нахи хIанзара территории хиннай. Юкъерча бIаьшеренашка Iарбий йсазонхочо Масуде белгалдаькхад Маас Шолжа аьрдехьарча йисте уллаш хилар. Археолога В. Б. Виноградова из моттиг тарьяьй Алхан-Калински городища иллача моттигаца, Филолога Я. С. Вагапова белгалъяьй города вайнаьха цIи.

ЛоархIамерча торгови наькъашка уллаш хинна Маас XIII бIаьшерене йоккхагIъярех Къулбаседа - Кавказа экономически, политически, культурни центр хиннай. Кхачамболаш да юкъерча бIаьшеренашка историкаша татаро - монгольски каганаш йолча хана Малхбузехьарча походе монголаша дIалийца йоккхий моттигаш язъеш белгалъяьккха хилар шн город — Киев, Магас (Маас, Микес).

Историка Х. А. Хизриева Iилман ларда тIа хьахьекхад Маас (Магас, Микес) татараша къиза йохаяьчул тIехьагIа из юхадийнъенна хилар. XIV бIаьшере Сим-Сим санохч-гIалгIай лаш хиннача паччахьалкхен сбразоване политически экономически центрех цаI хиннай из, кхыметтел цун столица хинна хила а мег.

Маас лаьттара цIенъяь дIаяьккхай цхьаькха моастагIчун эскараша — Тимура бIуно XIV бIаьшере чакхйсаллаш.

ПОЗЗОЛ ДЕХЬАРА

ДIабIарахьежача электробытовой приборашн радиоаппаратурен еш йола Сеулера «Чунг нип» яха фабрика цхьаккха хIаманца эргаш яц цу профилагIа йолча кхыча итташ предприятеел — цига санна укхаза а йоккхий сийрда помещенеш, гIийло шорх делла болх беш йола конвеераш, цига санна цIенхашттара балха хьал.

Къайле сенах латт аьлча, из латт «Чунг нип электроник компани» ше цаI мара Корейски ахгIайрен тIа болх бе духхьал инвалидаш мара дIа ца эцаш предприяти. Укхаза хьабе болх массанена, лазар хала хиларах тийша хIама доацаш. Болхлошта оттаяьй индивидуальни балха план, цар лелаеш я специальни инвалидий коляскаш, вIаштIехьдаьккхад уж балха хьа а балхара цIа а кхувлилга. Фабрика кхоъ производственни лини я, цига хIанз болх беш 129 инвалид ва. ЦIагIара балха хьааха хала долчарна фабрике хьаяьй лаьрххIа пансионат, салаIара мел эша хьалаш а долаш.

«Чунг нипа» генеральни директора Ии Чу Йонга белгалдоакх ер предприяти городской инвалидашта аьттув болаш хинна ца Iеш дикка рентабельно болх беш а хилар. Укхаза болх беш бола нах шоай иштта йоакхо еш хилар бахьан долаш дика болх беш а шоай декхараш дизза кхоачашду, болх дикеи дукхеи а беш. Белгалдаккха доагIа предприятерча брака процент юкъера лаьрхIача мехка гIолла йолчул 1,7 процент лохагIа хилар. «Кастта, — йоах господина Йонга, — кхы а 100 сага балха моттиг вIаштIехьяккха лерхI оаха, хьаелла лерхI шиъ поточни лини а. Из хургда кхоачам хиллал средстваш вIашагIтеха тхо даьлча — тха предприяти къона я — укх шера июнь бетта денз мара болх беш яц. Цхьабакъда тахханехьа ала йиш я Къулбехьен Корея дуккха промышленни компанеш тха опыт йовза а шоай предприятей доазонашка тхаяр санна фабрика хьае лерхIаш а хилар. Ховш ма дий мехка 1 миллион инвалид волга — из йоккха резерв я болх хьабе, дукха я иштта пайда ца эцаш йола таронаш а.

СУРТА ТIА: «Чунг нипа» цхьан цехе.

ТАСС фотохроника.

Эскар дIадода, проблемаш юс

Къулбехьен группа мотострелкови дивизе тIема техникеи личии состави тIайола аргIанара эшелон Хаймашкер яхача зIамигача венгерски городокера даьхене дIа цIаяхар. Официально из накъа йоаккхача хиннача ЮГВ командующе инарал - полковника М. П. Буланова хоам ма барра, Венгре территоре тIара советски бIу бокъонца оттаьча графикагIа арабоаккхаш ба.

...Моттигерча машиннаькъа станце перроне, йоачан йолаш ди доллашехьа а, бIаьш горожанаш гулбеннабар. Дуккхабараш шоай дезалашца, берашца баьхкабар. Укххаза бар прессан официальни Iаьдалийи викалаш, Венгре аккредитованни болча европейски мехкий военни оттташей тайп-тайпара бесаш дола мундираш. МугIарашка нийсбенна дIаэйтта, деташ тохаденна а болаш, латтача салташта тIахьожаяь я фотон кинои итташ объективаш.

Дег тIара доагIа дешаш аьлар Хаймашкерски горсовета председатела, моттигерча приходски священника Дьюла Ковача. Цо аьлар, советскии венгерскии нах массаза а доттагIал долаши барт тайнеи баха беза, хIана аьлча шинна а халкъа исторически дилла хиннад уж эггара гаргагIа бола лоалахой а хинна дахилга. ИIовхаленцеи дас саннеи никъ дика бийцар цо: «Дала лорадолда шо, са бераш».

ХIанз Советски Союзан Венгренеи юкъера дукха хIамаш хувцалуш да — къайла сенна кхухьаргда из — данне а дикагIча оагIорахьа а доацаш. Кепайоазон тIа къаьстта холу советски бIу венгерски лаьттан тIа хилар воча оагIорахьара дувцилга. Де хIама дац. Долаш дар бакъде деза, тайп-тайпара хIамаш нийсденнад... Мел халахете а, цхьадола зе даьд мехка экологена бIу лаьттачеи тIема говзал Iомаеш хинначеи моттигашка. Цига бахача наха тоъал новкъарленаш яьй бийсанна еча ученешеи бIу дIа-юха лехкарои, къаьстта а гIайтта лелача самолеташа. Цудухьа ма дий из эскар а. ТIема-политически хьал хIанзардар санна доацаш къаьстта кхы тайпа хинна хиларах бIун Къулбехьара группа дуккхача шерашка, мел аьлча а, Европе сатем лоаттабара аьттув болаш дар. ХIанз гIулакхаш дикагIча оагIорахьа хувцаденнад, цудухьа дунеи халкъашта юкъе яьча вaIaдашка хьежжа эскар ший къаман доазонел чухьа юхадоагIа. Тахан, массанена а хетачох, Европейски континенте глобальни тIема хьовзам хилара таро хургья ала хIама дац. ХIаьта а из накъадоаккхача метте хила безаш бар паччахьалкхенашта юкъерча хIанзарча шийлача «эзделца» хьалхагIа хиннача доттагIалеи дикача лоалахой гIулакхийи зIиргаш ца дойтар духьа. Венгре дагадоагIа советски бIуно шийна болча аьттон духьа доацаш хьувкъам чузцача, наькъаш тоадеча даь новкъостал а. Къаьстта а Iаламо мехка балла тIабоссабаьча, лайво, Iаьржача хиво зуламаш даьча хана.

Иштта дар из, масала, пхьа-ши шу хьалхагIа, мехка малхбузехьарча районашка чIоагIа дарц а хьайна, лоа а дийлха гаьнара массехк юрт арахьарча дуненах геттара дIаходаьйча хана. Цу хана саггота эшаш хинна продовольстви, медикаментaш, йоаго хIама а ийца цига яхар советски гусенични тягачаши бронетранспортераши. Цу хана мел чIоагIа дег тIара баркал йоахар вай кагийча наха нах а рузкъа а кIалхардоаккхача пар шоаш ца кхобеш къахьегарах. Цудухьа дог тийша а волаш ях аз, вай халкъашта юкъерча гIулакхашка дика хIамаш дукха а дукхагIа дисад, конъюктурни хабаршка дувцача воча хIамаел.

Советски бIу арабаккхарца ювзаенна дукха проблемаш я къоастаярга хьежаш хIанз а латташ. Ховш да, Венгре территоре тIа ютача советски тIема объектайи массе тайпарча рузкъанн мах 958 миллион инвалютни сом болга. КIезига ахча дац из. Цудухьа цу ерригача хIамай мах сеннахчунца текха а шийна хьатакхар ловш советски оагIув хилар геттара нийса да. Масала, хIанз йоассаеннача военни городокашка дика кийчъяь, эпсарийи прапорщикийи дезал чубаьха пхи эзар совгIа квартира я. Дагадохийта дезарг мичад цIабаьхкачул тIехьагIа царна нийсса а йолаш чуIе моттигаш цу массанена а вIалла аьттехьа нийслург ца хилар. Фусамий проблема, СССР-е массе тайпара гIирсаш хьалдара темпаш лохъеннача хьалашка, кхы тIа а гIовза йоалаш йоагIа.

ХIаьта из проблема чIоаггIа сагота латт. Венгрена шийна чухьа а. Кхыметтел официальни даннеша хьахьокхачох а, чуIе фусамаш йоаца итташ эзараш нах хьанийсъеннача моттигашка бийсаш йоахаш ба: вокзалашка, яьсса латтача котельнешка, трансформаторни будкашка, кхыметтел... хьагIарашка а.

ТIаккха мишта хул ер? Телхар фуд аьлча, из да, яьсса латтийса дуккха военни городокаш тахан цхьанне а лораеш ца хилар. Из массада а кIалдихьа даьра да, царех цхьаяраш советски воински доакъош дIалахачул тIехьагIа цигарча наха бокъонца йовхаш латташ хилар. Вахача метте эша цхьа бахьан а мегаргйола хIамаш хьа а йоахаш дIакхухь картех яьхача къоргашка гIолла чакхйоаккхалур. Цу тайппара хIалакъеш латт чуIа моттигаш.

ХIаьта цунца дувзаденна къаьстта тамаш йолаш я советски бIухоша шоаш дIабахале хIаманна пайдана йоацача йоахаш латт фусамаши служебни гIирсаши яхаш цхьадолча моттигерча газеташа еш йола Iоттараш. Уж къарлу, кхыметтел 1945 шерал хьалхагIа хьалдаьи венгерски паччахьалкхен доалахьа долеи гIирсаш а дIакхухьаш латт яхаш. ВIашагIбаьккха цхьаккха гIирс бац духхьал дIахотташ - хьайоасташ лелаю яйга конструкцеш мара: техника кIаллоаттаю кхоалленаш, гарнизонни тикаши ларекаши, салтий ахканара чайнеш. ЧIоагIаленца хьалдаь дерригa гIирсаш кулг ца тохаш дус, цу тIа къаьна а хилча. Из сендухьа дувц-м ховш дар, хIана аьлча дусаш долча гIирсий мах бизза хьабала тигац венгерски оагIоно. ХIаьта военни городашка фусамаш кийчъяра гIулакх вайцига, ховш мадарра, чIоагIа «низкъала» ма дий. Шоай хана военни объекташ хьалъярга дIаахийта халкъа ахча зехьа доадалла сел дIаьхий а дац вай хIанз укх сахьата.

Дагадохьаргa аьлча, Веспрема юххера военни городок йита советски подразделенеш дIайолхача хана цигарча наха Iалаьмате дукха корреспонденташ а военни атташеш а болаш дерригача дуненна хозаш хьакхайкадора, дуташ дола гIирсаш геттара дикача хьал тIа хилар. ТIаккха хIанз царна хиннар фуд?.. Телхар фуд аьлча, из да, шоашта хеттача тайпара цу гIирсех пайда эца хIанз а моттигерча Iаьдалашта бокъо яланза хилар. Уж формально хIанз а центральни Iаьдалий доалахьа лоархIаш да, хIаьта мадарра аьлча, да воацаш да. Цудухьа, кхетадеш да, во ухкача хIамаех «катоха» ловраш кIезига ца хилар.

Хаймашкере хиннача пресс - конференце укх тайпара факт а хьехайир. Веспрема юххе венгерски эскара доалахьа дIаеннаяр, массане а бакъдаьчох, дикача хьал тIа хинна ЮГВ дешара центр. Цига диса массе тайпара рузкъа кIезига дац. Цу хана ерригача объекташта ха оттадаьдар. ТIаккха, вIалла дукха ха а йоацаш дешара центра нападени яьй, хьагучадаьнначох, къоал де дагахьа. Ха деш бараш «хьатIабаьхкараш» арабаха гIийртаб, цхьабакъда чъушкахьара къиза хIамаш еттаеннай. Цу деша следстви йолаяьй полице.

Гуш мадарра, советски салтий вIалла а бац бехке вала да воацаш дIакхайса военни городокаш воча хьал тIа хилара. Iоттараш ца йоагIарашта еш я.

Цул тIехьагIа, къоастае езаш латт бензинови проблема. ГIулакх миштад аьлча, ЮГВ доалахьа да Iалаьмате дукха доагори горюче-смазочни материалаши. Цул совгIа, тIехдика мехкдаьтта продукташ чулоаттаю хIанзарчар тайпара йола хранилищаш. Советски оагIув кийча яр уж ерригa хIамаш венгерски партнерашка вIашн мегаш долча хьалашка форинтех е конвертируеми сомех йохка. Цхьабакъда укхаза а — цхьаккха хIама кхетадеш дац. Из бахьан долаш из доагора «дошув» эцаргдараш кхоалагIча мехкашкара лаханза ца йоалаш я советски арахьара торгови организацеш.

Юрий БАРАНОВ. (ИАН) Будапешт.

КЪАХЕТАМ БИЦБАЛИЙТАЧА

ТЕШАМ БАЙНАБ

Стари промыслашка да цхьан хана-зэмалахьа хьалдаь «казенни» цIенош — дуккхача дезалашта лаьрхIа гIирсаш, аьлча а, баракаш. Эггара лакхеръяр 65-гIа. Цул тIехьагIа 63-гIа, 59-гIа...

Гаьнашта юкъера гучабаьлар хана йIаьхало чусоттабаь, кирпишк тIайилла тхов. Из яр гаража пена юххе ягIа № 61 йола йIаьха барак. Штакетниках яьча карта юххе кхийтар сох редакцега жалоба язъяь хинна къона йоаца кхалсаг М. Сиськова. Айса денача гIулакхах дIакхетайнр аз из. Цун письмо тIа яздаьдар: «Къаьнача барака чу ях со. Мохк аьга лийлхад со чуяхача цIен пенаш, чакхса а доагIаш латт. Дуккхаза а хиннай со НГДУ ремонт елга деха яха. ШоллагIча квартале ергья аьннадар, цхьабакъда, хIанзалца хьа даь хIама дац. Са, тIем тIа вийначa салтечун сесага, 82 шу даьннад. Сона сайна юлургьяц ремонт, могаш яц со. Цу цIенна тIера сайгара доагIар ший ханнахьа дIател аз. Дехар да са шуга, нагахьа санна шоай вIаштIехьдале, дагадохийта тха хьакимашта цар шоаш денна дош кхоачаш ца даьлга. Кастта шелал хьатIаоттаргья, тIаккха Iа мишта доаккхаргда аз цу цIагIа?»

Уйчен наIара чIега хьа а баьккха, ший фусаме чухьийхар цо. Фусам аьлча а, бIарг ма хилба цунна, баьде боанг яр-кх, улицагахьа арадоалаш кор а ца дагIаш. Лампа хьал а сега тхо дIачудаьлча, эггара хьалха бIарг тIаэттар са шаккхе пеи а лоацаш, тховна юххера Iодоладенна уйнага кхачалца Iодахача шерача доаттIама. ХIаьта цIалг-м ши гIа дIаьхеи цхьа гIа шереи мара мичад. ТIаккха, аьтта оагIорахьа латтача истолои аьрда оагIорахьа латтача менгеи дIалоаца моттиг теркалйича, ши саг дIа-юха тIехваллал моттиг яц цу чу.

Мел ха я хьо укх чу яха, аьнна, шийга хаьттача, фусамнанас жоп делар: «Iалаьлай ма дукха ха а я-кх. Шовзткъа шу-м хургда. Пхи бер кхедаьд аз укх чу. ПаргIато яц сона, аьнна, цIаккха а цхьаннега а леткъаяцар со. Цхьабакъда, хIанз сатоха магаизар. Сайна хIама хьаде магац, когаш дIаделац. Дехар ца дича ялац. Диазза хиннай со тхоай депутат Иванов волча. Цунна со дика йовз. Эггара тIехьагIа йодаш эхь хеташ яхар со из волча. Са дар-м сел доккха гIулакх а мичад, хIаьта цун декхараш дукха а лоархIаме а да, аьнна, хеташ. Цунна Iаяха дезалургдолаш хIама а дац са саготонга ладувгIалга. ТIаккха, кхы мича гIоргья со? Цун заместитель волча а хиннай диазза. Массаза а гIулакх дергда, оал.... ХьабоагIаш мастераш а бац, хьатIаотташ латташ Iа а да».

Ала леза, из цар къахетам йоккхача сага балийна баьнна хилар. Дог чIехкаш къамаьл хьадулацар цунга. ХIара дош массаза оал бIаргех хий дувлар, бехказа ювлаш, цул тIехьагIа кIаж а яха елха эттар. Юххера а саметта дера хьалъухкача гомашка доахка сурташ а хьоадаь, берий хьакъехьа дувцалга аз дийхкачул тIехьагIа.

Ший къонгехи мехкарехи, къонгийи маьхкарийи берех Iимерза, гIадъяха дувцар цо. Раьза яр из цардувцар цо. Раьза яр из цар, йицъялийна массанена а. Йицъялийтац, новкъосталаш ду, бIаргтоха боагIа.

Мария Михайловнай пенси 50 сом да. IотIатохаргда-м, аьннад, «тIаккха-м кIеззига дикагIа совгIаташ царна ийде йиш хила мегар».

Юха а хьоахадир цо лийлха пенаш: «Сатохадаланзар сога. «Грознефть» объединене яхар со. Цига цхьан начальника тIаяхар, тайпан цIи дагаягIац сона цун. Сай бала дIабийцар аз. Со а йолаш телефон техар цо, Ивановга техар е цун заместителга Фильцевга техар, хац сона, цхьабакъда, къамаьл човхам болаш дар: «Мел лехна доахк шо ер къаенна йоккха саг дIа-юха, эхь хетаций шоана». АхIа, аьнна хийтар сона, хIанз-м тоаергья хьона цар са «квартира». Хьона магарра, хIанз а хьежаш ягIа-кх со».

Лаьттах Iочуваххал эхь хеташ лаьттар со Мария Михайловнага ладувгIача хана. Хайра хIама мичад де дезар а — лийлха пенаш хьоахилга шин сахьата баргболаш болх ба, кIир теха ах сахьата яргья. Мел къиза, хIаман бала боацаш хила веза цунах наьха санна дош а даь, из кхестадеш вар. Могаш йоаца, къаенна йоккхасаг сел сагота хьувзаеш вар.

Цу дийнахьа делкъел тIехьагIа вахар со «Старогрознефть» НГДУ начальника заместитель нов. Фильцев волча. Сай цунца хинна къамаьл дувцаш ха йоаергьяц аз, хIаьта а кIаьда из ца хинналга аргда. Циггача трубка хьа а ийца, цхьаннега телефон техар Вячеслав Ивановича. Кхы тIехьа ца а йоахеш, Сиськова квартире ремонт елга тIадиллар. Цо декхар тIадожадаьр мала вар, аьнна, хаьттача, из хиннавар ЖКХ керттера инженер Павленко. Нов. Павленко шийна тIадилла гIулакх кхоачашдеча нахах вий-веций хац сона, цхьабакъда, хилар чIоагIа ловра.

В. ЧЕРНЯКОВ.

Тхога язду

СО ЙИЦЛУРГЬЯЦ

«Сага дегчура хозал юхь тIа язъяь хул», — оал вай. Хац сона из бакъда е харц да. Бакъда, цхьаькха-м аргда аз: со се-м гIалат яьнаяц цу хьакъехьа цIаккха а. Сох беттабеннараш - м дика нах хиннаб массаза а. Цхьавар хул юхь тIара бирса, безаме воацаш, шоллагIвар хул беламе. Сона хов: нагахьа санна юхь тIара «бирса» саг хуле — цхьа хIама чура а безаме хилац из.

Иштта бар сона, 10 бера нанна — дарба даь тха юртарча участкови больницера лораш а. Халача хьале йолаш яхаяр со цига. Дукха бераш дола нана атта лела Iаьма хилац. Со а я иштта. Больнице ца яха фуннагIа дергдар аз. ХIаьта а аз ювцача юкъа больница метта керча йизар са, котдаьннача лазаро кIал а йита.

Бакъдар ях аз: дийна а йолаш цигара се араяргья яхаш яцар со. ХIаьта а цу кIей халаташ дувхача наха когашта уроаттайнр со. Цар цIераш йовзац сона, Керттерча лора Кодзоева Марема яр мара. Массанена а дег тIара баркал царна. Со йицлургьяц цар даьча гIулакха.

М. АРЧАКОВА,
Наьсарен района ТIой-Юрта яха, нана-турпал.

БIАРГ ЦА ЛОКХАШ ДИТАТ

Кулг тохаш, лерттIа доал ду паркаш, сквераш наьха салаIа дог доагIаш, Iурасара волавала безам тIабодаш хул.

Вай городе а я хоза сквераш, паркаш. Цига латт А. Чеховна, М. Ю. Лермонтовна оттаяь бюсташ. Нагахьа санна уж гIорбаьнна йоазонхой тахан дийнабаларе, хетаргахьа, чIоагIа новкъа хургдар царна тIехьено шоай иштта мара сий ца деш. Цу бюсташта ший ханнахьа басар ца хьакхар бахьан, Iаламо беча Iоткъамах баьццара гIоа а тIайилла миска латт уж. ХIаьта царна гаьна йоаццаш я мехкдаьтта институт, школаш. Укхазарча кагирхоша шоашта дIатIанийцача бакъахьа дацар-те царга бIарг локхалга.

Хьаэцаргья вай салаIарен культурен города парк. Укхаза латта С. М. Кирова памятник а дац кхы дикагIча хьал тIа. Лохе гIолла, гIорваьнна революционер ваь шераш тIаяздаьчар массехк цифра яйнай мича яхай ца ховш. Цу гIулакха сагота волаш саг а вац.

Номер шиъ йолча школана юхе скульптора Сафронова яь йоккха панно я, вай Даьхен тIемеи къахьегамеи сийлен никъ хьагойт цо. Цунна лакхе яь кхоале ха дIаяхарга хьежжа чIоагIа тишъеннай. Цудухьа ладар чуухаш цхьаццайолчара панно тeлхай.

Доахан Iулаш лел къаьнача кашмашта юкъетIолла. ХIаьта 1918 шера Грозне хиннача БIаь ден тIема тIа байнарий сий деш оттадаьча памятника гонахьара комплекс йохаш латт. «Цхьаккха вицвеннавац» яхаш даьча йоазон юкъера цхьадола алапаш Iолийгад.

Ховш ма хиллара, революционни къахьегамен традицешца йIаьхий я Старопромысловски район. 1941—1945 шерашка Сийлахь-боккхача Даймехка тIем тIа байнача мехкдаьттахоша оттадаь памятник да укхаза. Цхьабакъда, цига латтача скульптурни тIемахочун дуккхача хана дена цхьа кулг Iодежалга цхьанне а теркал деш дац...

Исторе памятникаш мотт лебеш даларе уж вайна къинтIера даргдацар шоашта доал ца дарах.

М. ФЕДЯНИН,

БАКЪДАР ДУВЦАРГДА...

Мухьмад ухх шера Москве Горьке цIерагIа йола Литературни институт чакхъьяьккха цIавенав. ХIанз Нохч-ГIалгIай йоазонхой Союза литературни консультант а волаш, болх беш ва. Цун дувцараш, стихаш кепайнйтай «Лоаман Iуйре» яхача альманаха, республикански газеташа. Иштта къонача литератора язъяь статьяш, даь таржамаш арадийннад центральни журналаш тIа. Цул совгIа, из тахан керда журнал хьакхоллаш ва. Цунца дувзаденна дар тха корреспондента Угурчиев Мухьмадага даь массехк хаттар.

— Мухьмад, малагIа лостам болаш да Iа арахеца кийчдеш дола журнал?

— Цо, мадарра аьлча, дукха хIамаш чулоац. Масала, из художественно - публицистически, историко - лингвистически, общественно - политически лостам болаш хургда. Цунах оаха «Оарц», аьнна, цIи тиллай. Из эрсий а гIалгIай а меттайла арадувргда.

— Мухьмад, тахан вайна ховш махиллара, бе-беча формальни а общественни а организацеша дукха журналаш, газеташ арахец. Цу тайпара конкуренци хилча, керда журнал арахецар сенца дувза доагIа?

— Нийса ях Iа. Тахан вай республике арахец бе-бе изданеш. Сога хьаттача, уж дукхагIа ма хул дикагIа да. ХIана аьлча, хIаравар шеца хьадер дикагIа де хьожаргва. Оаха журнал арахеца лархIара бахьан ер да: кепатоханза дукха дика кхоллама а диса бакъдунен тIа дIабаха, иштта вай мехкара доазол арахьа дIабаха дукха нах ба. Цар произведенеш тахан саго кепаетташ яц. Вешта аьлча, цар бала болаш саг вац. Масала, Чахкиев Капитона 50 кепайоазон листага кхоачаш язъяь хIамаш я. Бакъда, царех лоац а даь «Мсакъаза лоамаш» яха роман, иштта, цхьадола дувцараш, стихаш мара кепатехаяц. Вешта аьлча, 10 кепайоазон лист мара араяьккха яц. Уж дикагIъяраш я ала йиш йолаш а яц.

Цхьаькха йоазонхо — Мальсагов Исраил. Цун массехк стихотворени мара хIама араяьннаяц. ХIаьта цу автора язъяьй «Тахо», «Вешший воI» яха поэмаш, иштта йоккха беллетристика а я цун. IалагIмате дукха кепатоханза стихаш, поэмаш я Хашагульгов Iаьлий, Торшхоев ИбраьхIима, иштта кхычар. ХIаьта вай теркам тIабахийта безаш ба укх шера Литературни институт а яьккха цIаена къона поэт Мальсагова Марем, вай университета дешаш бола Цуров Рамзан, Горчханов Бадруддин. Мадарра аьлча, наха йовзаш йоаца произведенеш дIайовзийта лерхI саха.

— Мухьмад, доазол дехьа дIабахачар кхоллам а бовзийта хьожаргда тхо, аьнна, белгалдаьккхар Iа, цу хьакъехьа массехк дош аьлча бакъахьа хетар.

— ГIалгIайх а нохчех а цхьа наггахьа сагагара дIаиккхача, доазол дехьа дIахача вай мехкахоша цига дукха лоархIаме, кIоарга чулоацам бола йоазош, тохкама балхаш довзац вайна. Со цунца республикерча нахах бехк баккха валлац. Из нийсденад цу шерашка лелаяь политика нийса ца хиларах. Вешта аьлча, гласность, демократи ца хиларах. Бакъда, вай тахан таро я уж дикагIа бовза, цар кхоллам Iомабе, тахка. Цудухьа, оаха цу таронех пайда а эцаш, кепатоха лерхI Мальсагов АртагIа Сосаркъий «ЖожагIатен гIайренаш» яха документальни произведени.

— Мухьмад, из произведени кепа а теха, наха ешаш ма йий.

— «ДаьгIасте» яхача культурно - просветительски организаце из араяьккха дика гIулакх даьдар. Цхьа да, цар из болх беш сихбаларах дале а, цхьацца гIалаташ даьд. МалагIаш да уж? Цкъа-дале, таржам даьчул тIехьагIа, редактировани а ца еш, хьалхарча варианте из арахецар. Цудухьа цига дукха стилистически а грамматически а гIалаташ да. ШозлагIа-дале, цу книжкаца хила дезаш хинна 5 карта а ара ца хецаш дисад. Сога хьаттача, из санна лоархIаме, наха ешаргйола произведени цу тайпара кхоачамбоацараш долаш арахеца йиш яц.

ДIахо, наха хIанз а довзаш дац Джабагиев ВисанГире доазол арахьа волаш яздаь философски балхаш. Царех да цун вошас Махьмада Париже арахийца «Вайнаьха иллеш» яха а кхыдола а сборникаш. Цул совгIа, Куркиев Куте Махьмада йоазонаш а довзац. Масала, оаха журнала тIа арабаккха лерхI «Дерригача дунен кризисах йола трактат» яха цун болх. Укхаза хьоаха ца дича далац Куте Махьмад, къорIан эрсий меттала таржам даьча академика И. Ю. Крачковске доттагIа хинна хилар. Крачковске лакха мах бу Куте Махьмада кхоллама. Иштта И. Ю. Крачковске чIоагIа хьашт долаш Iомадеш а дешаш а хиннад Шаьларча СоахIип-молла, цун виIий Гайсумов Iимрана даь йоазош. Уж а иштта кхыйола а произведенеш наха йовзийта безам ба тха.

— Мухьмад, вай къамаьл дIадолалуш Iа аьлар журнал художественно - публицистически хиларал совгIа, историко - лингвистически а общественно - политически а лостам болаш хургда, аьнна. Цу даькъе малагIа материалаш йовзийта лерхI оаша?

— Оаха вай халкъа историцара Iилманхоша даь тохкамаш кепадеттаргда. Иштта, хIанз шийца дукха кхоачамбоацараш долча алфавитах дувцаргда. Из овлангара тоадара наькъаш белгалдаха хьожаргда. ХIаьта хьалхарча номера тIа оаха кепатохаргба Дахкильгов Шукре язбаь, «18—19-гIа бIаьшеренашкара гIалгIай общественни строй» яха болх. Цул совгIа, тха безам ба бусалба дина викалаша деш дола хьехамаш кепадетта. Вешта аьлча, тха журнала тIа даим хургйа «ПхьегIа» яха рубрика.

— МалагIа материалаш хургъя шун журнала хьалхарча номера тIа?

— Мальсагов Сосаркъий «ЖожагIатен гIайренаш» яха книжка, цо ах номер дIалоацаргья. Цун дешхьалхе язъяьй Сосаркъий йиIий йоIа филологически Iилмай кандидата Яндиева Жамалдий Марема. Цу тIа хургья Хашагульгов Iаьлий, Торшхоев ИбраьхIима, Мальсагова Марема стихаш. Куркиев Куте Махьмада вахара наькъах а кхоллама а йола статья, кхы массехк материал.

— Маца деша вIаштIехьдаргда тха керда журнал?

— Аьттув боале, ер бутт бовлехьа хьалхара номер араяккха безам ба тха. ХIанзарчоа оаха шин бетта цхьа номер мара арайоахаргьяц. ТIехь - тIайоагIача хана из хIара бетта арадаха лерхIаш да тхо.

— Цу тайпара 10 кепайоазон лист а йолаш журнал арахецаш дукха ахча ма эший. Цу хьакъехьа новкъостал деш спонсор вий шун?

— Таханарча дийнахьа хьахозаш да гIалгIай кагий нах, цхьаккха хIама дага а доацаш, духхьал ахчан тIехьабаьнна лел, яха хабараш. Из иштта дац. Сона гIо деш ба Москве бахаш бола гIалгIай кагий нах. Аз цар тахан цIи ца яккхар бахьан латт, цар шоаш деш дола гIулакх халкъан духьа дарах. Из санна дола гIулакх деш хилча, шоаш бувцалга лац царна. Ахчен каьхати, технически базен хиларал совгIа, сона творчески оагIонгахьара гIо дергдола нах эш. Цудухьа соца редактораш а болаш, журнал хьадеш ба Хашагульгов Iаьла, Мальсагова Марем, кхыбараш.

— Аьттув балба хьа, дагалаттар хеттача беса кхоачашде.

— Баркал.

Интервью йицар
М. БАРАХОЕВ.

Дукха ха йоацаш Моссовета Президиума заседане лаьрхIад Москва исторически центерча цхьайолча улицайн майдайн къаьнара цIераш юхаметтаоттае а столични метро цхьайолча станцей цIераш хувца а. ТIайица решени практически кхоачашъе йолаергъя 1991 шера 1 январе, бакъда, хIанзе цу хьакъехьа тайп-тайпара уйлаш йолаш ба цхьабола нах.

Улицай къаьнара цIераш — из исторически тIехьален дакъа да, революце корзагIбаьхача хана дIадаьккха. Цхьабакъда, дIадахача итташ шерашка москвичий къона тIехье дIаIемай керда цIераш бакъахьа лархIа, уж традиционни йолаш санна хет царна, цудухьа, уж хувцара башха тIера а бац нах. ДIауйла ел оаш, мишта хетаргдар вай дальноаошта Сухаревски, ард вай, майда тIа «Йоккха колхозни площадь» яха табличка хьалхьаллача, хIаьта Ильинке — «улица Куйбышева».

Хетаргахьа иштта хет юкъера ханаш йолча москвичий ноахала. Дукха хаттараш хьалхашка оттадир финансови сагIоно. Ховш ма хиллара, хувцамаш дара финансировани ергья 1990 шера чанхъяьхача благотворительни лотерея средствашех культура советски фондо.

Къаьнарча московски улицай къаьнара цIераш юхаметтаоттаяьй.

Нагахьа санна цу тIехь гIулакх социйте, кхы хувцамаш ца деш, из дика хIама хила тарлу.

СУРТА ТIА: 1969—1990 шерашка Калинина проспект хиннар, хIанз — Керда Арбат я.

Б. КАВАШКИНА сурт.
ТАСС фотохроника.

Реплика

ФУ ХИННАД?

Сахьат гаргга ха йоайир аз городерча телефонни бувзама начальника телефона номер ха гIерташ. 09 телефон етташ ягIаш. Бакъда, из дIакхоачаш яцар, трубка хьаэца лаьрхIа саг вацар. Хетаргахьа, сох белаш баьгIа хила а мег цигара болхлой, кIордадаьдац - хьогI укханна, яхаш. Цул тIехьагIа цхьа юкъ яьлча а хIама хиланзар, трубка чу йист хулаш саг вацар. ХIаьта телефонни справочника тIа дIаязъяьча номерагIа аз цунга телефон дIатехача, ер домоуправлени я, аьлар шийга даьча хаттара раьза йсацача кхалсаго. Цунна а кIордадаь хила мег... Кхы сайчох хIама хургдоацилга кхета а даь, айса цунга хатта лаьрхIар газете гIолла хатта лаьрхIар аз:

— Фу хиннад городерча телефонни бувзама?

Вайна массанена хов, сихха гIулакх эттача мел чIоагIа эшаш хул телефонаш-автоматаш. Уж вай городе тоъаш яц, яхаш дувца дукха ха я. Цу даькъе кIеззига эргалонаш хиннаяр вай городе цхьа-шш шу хьалха. Къаьна телефонни будкаш дIа а яьха, керда автоматаш оттаьяр. КIеззига дукхагIа а хиннаяр уж, царна доал даьдаларе-м, тоъа мегаш а яр цхьа бахьан.

Бакъда, цар кхих саг велхаргволча хьале кхачай уж хIанз — дукхагIъяраш трубкаш йоацаш а йохаяь а я. Дукха ха я уж иштта латта. ХIаьта, города йистошка ярех-м дувца а дезац, уж дIаоттаьяча хана болх беш хиннаеце, кхы болх баьб ала йиш йолаш яц. ТIаккха центр, вокзалаш? Эхь деций сел воча хьале телефонни бувзам хилар арахьара тIабоагIача хьашех? Вай дIаIема дале а, уж-м цецбувла хургба...

Цу гIулакха цIаькха а шун теркам тIаоз оаха, городерча телефонни бувзам кулгалхой...

Л. ЧАПАНОВА.

ЛерттIа доалдича...

Курорт «Серноводск — Кавказский» дукха ювца езаш яц. Вай республике а цул арахьа а йовзаш я из ший минеральни хьасташца.

Уж дарбане хилар бахьан долаш, хIара шера 19 эзар саг тIаэц курорто.

Курорт шеръяра дукха къахьег курорта совето, хIаьта «Асса» яхача кердача корпусо таро лу хIара бетта 500 пациент дукхагIа тIаэца.

Тахан дукха денхараш да курортни совета хьалхашка латташ водолечебницана а лечебно - диагностически корпуса а реконструкци яр, хий мелаш йола галерея хьаяр, паркови зона тоаяр. Цул совгIа дукха ха я наха чуIе 350 моттиг йола корпус а сауна а хьае лаьрхIа. Из гIулакх гаьна далара цхьа бахьан да — материалаш ца хилар. Дерригa кхоачашде дикагIа аьттув баргбар, нагахьа санна санаторно-курортни учреждениеш хьаяра вIашагIъеллача «Кавказкурортстрой» трестана чуйоагIача СМУ дIадоладаь гIишлон балхаш ханнахьа йистедоахаре.

Серноводск — Iалам хоза, фо цIена. хий дарбане долаш моттиг яле а, укх тIеххьарча хана наьха цунцара безам кIезиглуш боагIа.

Из дувзаденна да лакхе дийцача бахьанашца а дарба де хьаухача наьха вахара хьалашца а.

Цу йоккхача курорте кога гIирс тоабеш цаI мара мастер вац, дукхагIча хана из а балха хилац. Барзкъашта кхгий ремонт еш йола мастерской яц, парикмахерске а наггахьа мара мастер хилац. СалаIа баьхкараш бахаш йолча корпусашта капитальни ремонт яра, паркови зона хьаяра дIадоладаь, цхьацца бахьанашца совцадаь балхаш чакхдаьхача, наьха дикагIа вIаштIехьдаргда шоай унахцIено чIоагIъе.

Массанена хов хургдац, Серноводскера хий, специалисташа яьча заключенех, цIи хезача «Карловы Вары», «Мацеста» яхача курортий хица нийсде йиш йолаш долга.

Шоай йIаьхий моттигаш теркал а ца еш, республикал арахьара курорташ тоаяра, цига салаIа базаш хьаяра эша капитальни вложенеш кхояц вай дукхача предприятеша а организацеша а.

Уж вложенеш моттигерча курорташта дIаяхийтача, дукха пайданегIа хургдар. хIана аьлча, вай минеральни хьасташ вIалла эшашагIа дац кхыча курорташкарчарел. Духхьал лерттIа доал мара эшац царна.

Т. АМИШЕВА.

Редактор
С. И. ЧАХКИЕВ.

БАХАЧА НАЬХА ТЕРКАМГА!

НГIР музыкальни обществаси, НГIР культура Министерстваси, НГIР композиторий союзо и НГIР халкъа артиста, пандарча - виртуоза Димаев Iумара хетаяь, халкъа инструменташ лакхара республикански конкурс дIахьоргья.

КОНКУРС ШИН ТУРАХ ХУРГЬЯ

ШоллагIа тур 1990 шера 12-ча январе Грозне хургья.

Конкурсе дакъа лаца хьех: каьхата - пандарчаш, дахчан - пандарчаш, атухпандарчаш, баянисташ, аккордеонисташ, домбристаш, гитаристаш, балалаечникаш.

Конкурсе котбаьннарашта лургда маьхе совгIаташи грамоташи.

Справкаш укх телефонах: 22-29-42.

Оргкомитет.

ТЕЛЕВИДЕНИ

15 ДЕКАБРЬ,

ШОАТТА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минут.
8.30 — Вай беш.
9.00 — «Дошо боргIалгах бола фаьлг». Мультфильм.
9.30 — «Партнер».
10.00 — «Пространство и лирика». Художник С. Алибеков.
10.35 — Хьайбай дунен тIа.
11.35 — Хаоттам.
12.05 — Иллюзионни аттракцион.
12.25 — Режиссера И. Селезневай фильмаш. «Анна Петровна». 1-гIен 2-гIен сереш.
14.45 — Кинопрограмма «20 бIаьшере. Кхерамеча ханий хроника». «Дув къаьра баьраш» яхача художественно-публицистически фильма премьера.
16.05 — И. С. Тургенев. «Му-Му». Ленинградски Академически Замигача театра фильма-спектакла премьера.
17.50 — Дунен халкъашта юкъера панорама.
18.35 — Россе парламентски вестник.
18.50 — «Хаоттам мичча беса бале а хургья матч». 1-гIен 2-гIен сереш.
21.10 — Ха.
21.50 — П. И. Чайковске цIерагIча Московски Паччахьалкхен консерваторе студентий хора концерт.
22.00 — Фу? Мичахьа? Маца?
23.00 — «О, диназ». Музыкальни спектакла премьера.
00.05 — ТСН.
00.20 — «Керда модель тахан». Профессиональни манекенщицай конкурс.
2.40 — Шахматех йолча дунен чемпионате.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.20 — «Финишал техьагIа» яха документальни фильм.
8.40 — Вовза шоашта: Т. Мурванидзе.
9.00 — Видеоканал «Содружество».
17.00 — Телепрограмма «Дезаль».
18.00 — Детективни юкьиг, драматически моменташ, дукхача хIамашка сатувсийташ бух болча цхьан запретах хиннача исторi.
19.00 — Музыкальни открытка.
19.05 — Мультфильм.
19.15 — Шоана дола вIашагIкхетар. Композитор З. Чергизбиев (нохчий меттала).
20.15 — И. Бунин. Дувцараш. Iодеш СССР халкъа артиста И. Соловьева.
20.40 — Халкъа иллей венок. Свердловскера передача.
21.00 — Ха (сурдоперевод а йолаш).
21.40 — Авторски телевидени «Пресс-клуб».
23.40 — Бийсанара сеанс. «Ясь а Янин а». Художественни фильм.

16 ДЕКАБРЬ,

КIИРАНДИ

I ПРОГРАММА

8.00 — Массанена йола спорт.
8.15 — Ритмически гимнастика.
8.45 — «Спортлото» тираж.
9.00 — Iуйрийна хьалхахье а.
10.00 — Даймехка гIулакх деш ба.
11.00 — Iуйрийнара санъердаме программа.
11.30 — Путешественникий клуб.
12.30 — Шахматех йолча дунен чемпионате.
12.45 — Музыкальни киоск.
13.15 — УнахцIено.
14.00 — Фильм-бераштa. «Миллион хьовзам. Мукхвнача инарала гIайре».
15.05 — «Рини-хохолок». Мультфильм.
15.25 — Юртара сахьат. Панорама.
16.40 — Фотоконкурс «Лаьтта — вай юкъара цIа».
16.45 — «Мича хьеж милици». «Саги закони» яхача циклацара документальни фильм. Бераш тIахьожам боацаш хиларен зуламаш дарен проблемех.
17.35 — Марафон-15.
19.00 — «Россе оазаш» яха халкъа иллеш доахарий I. Ерригроссийски телерадиоконкурс хьаеллара хетадаь концерт. Смоленскера трансляци.
21.00 — Ха.
21.40 — Коллаж.
21.45 — «Маппет-шоу» яхача фильм-концерта премьера. 21-гIен 22-гIен сереш.
22.35 — Кинопанорама. Итальянски кинематографах.

II ПРОГРАММА

8.00 — Зарядке отта!
8.15 — «Эос» яхача гречески ансамбла выступлени. Алма-Атаера передача.
8.45 — «Iалама памятникаш» яхача документальни фильма премьера (Волгоград).
9.25 — Путешественника клуб (сурдоперевод а йолаш).
10.25 — Видеоканал «Советски Росси».
12.55 — Хоккей. «Известия» яхача газета приза йола дунен халкъашта юкъера турнир. Сборни Чехословаки — сборни Канада.
15.30 — Мультфильм.
15.50 — Передачай программа.
15.55 — Телефильм.
16.10 — «Музыка хила «дош».
16.50 — Хоккей. «Известия» яхача газета приза йола дунен халкъашта юкъера турнир. СССР сборни — Швеце сборни.
19.30 — «АЭС уллув я» яхача документальни фильма премьера.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — НийсагIа кагирхойяр. Минскерча кагирхой программай телефильмайн фестивалах.
21.00 — Ха (сурдоперевод а йолаш).
21.40 — «Цхьа декабре». Художественни фильм.

ОРШОТ

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — «На темной стороне Луны» художественни фильм. 1-гIа сери.
9.35 — «После коммунизма». Документальни фильм.
9.55 — СССР-а халкъа депутатий йиълагIа съезд хьаеллар. Йистеяьча — мехка фольклорни коллективий концерт.
12.30 — Ха.
16.30 — ТСН.
16.45 — «Вайн экономикен». «КамАЗ» тахан.
17.30 — Берий сахьат (французски меттал урок а луш).
18.30 — Ха.
19.00 — Политически диалогаш. «Ислами политикан».
19.30 — Ф. Мендельсон.
19.55 — Эшаш йола интервью.
20.05 — Телехьежамхой дехарех. «Все реки текут» яха художественни фильм. 1-гIа сери (Австрали).
21.00 — Ха.
21.40 — «Однажды в Кускове». Л. Якобсона хореографически миниатюраш.
22.15 — Коллаж.
22.20 — Авторски телевидени.
23.25 — ТСН.
00.00 — Шахматех йолча дунен чемпионате.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Со ца хилча...». Iилма-популярни фильм.
8.35, 9.35 — Вайна гонахьара дуне. 2 класс.
8.55 — Итальянски мотт.
9.25 — «В поисках мнемозины» Iилман-популярни фильм.
9.55 — СССР-а халкъа депутатий йиълагIа съезд хьаеллар. Йистеяьча — халкъа фольклорни коллективий концерт.
18.05 — Пердачай программа.
18.10 — «Коллектив духьала...».
18.40 — Ашарий открыткаш.
18.50 — НПП.
19.25 — Хоккей. «Известия» яхача газета приз яьккхара йола дунен халкъашта юкъера турнир. Канада сборни — Финляние сборни. Перерыве (20.05) — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
21.40 — СССР-а халкъа депутатий йиълагIа съездe.

РАДИО

15 ДЕКАБРЬ.

ШОАТТА

5.00—7.30 — Москва.
7.30 — Муамаш. «Юртара вахар». (Нохчий меттала).
7.45 — Хоамаш. (Эрсий меттала).
7.55 — Музыка. Хаоттам. (Эрсий меттала).
8.00—8.15 — Москва.
8.15 — Передачай программа. (Эрсий меттала).
8.18 — Передачай программа. (ГIалгIай меттала).
8.20 — «Нохч-ГIалгIайче оаз» яхача республикански газетий обзор.
8.25 — «Сердало» яхача республикански газетий обзор.
8.30 — Дуне цхьан кIиргIа. (Нохчий меттала).
8.40 — Музыка. (Эрсий меттала).
8.45—10.15 — Москва.
10.15 — М. Мамакаева 80 шу дизарах. «Яздархой гражданин». (Нохчий меттала).
10.35 — Музыка. (Эрсий меттала).
10.40 — Бехктонхамий дефицит. (Нохчий меттала).
11.00 — «Къонал» (Эрсий меттала).
11.30 — «УнахцIено» радиожурнал. (Эрсий меттала).
12.00—15.15 — Москва.
15.15 — Доазол арахьара эстрадий концерт. (Эрсий меттала).
16.00 — «Хано дIадех». (ГIалгIай меттала).
16.15 — «Шоаттадена вашагIанхетар». Концерт. (ГIалгIай меттала).
17.00—18.00 — Москва.
18.00 — Музыкальни почта. (ГIалгIай меттала).
19.00 — 01.00 — Москва.

16 ДЕКАБРЬ, КIИРАНДИ

5.00 — 7.30 — Москва.
7.30 — Муамаш. Передачай программа. (Эрсий меттала).
7.33 — Передачай программа. (Нохчий меттала).
7.35 — «Нохч-ГIалгIайче оаз» яхача республикански газетий обзор.
7.40 — «Даймохк» яхача республикански газетий обзор.
7.45 — Ден темагIа. (ГIалгIай меттала).
8.00 — 8.15 — Москва.
8.15 — Моаршал да шуга. (Эрсий меттала).
9.00 — 11.30 — Москва.
11.30 — КIирандийнахьара музыкальни программа. (Эрсий меттала).
12.00—15.15 — Москва.
15.15 — «Дешархо». (Нохчий меттала).
15.30—16.00 — Москва.
16.00 — «Литературни Нохч-ГIалгIайче». (Эрсий меттала).
16.30 — Реклама. (Эрсий меттала).
16.40 — Ногайский музыка. (нохчий меттала).
17.00 — 18.00 — Москва.
18.00 — «Иллеца доттагIалдарий» концерт. (Нохчий меттала).
19.00 — 01.00 — Москва.

17 ДЕКАБРЬ,

ОРШОТ

7.30 — Муамаш. «Юртара вахар» (гIалгIай меттала).
7.45 — Хоамаш.
7.55 — 8.00 — Музыка. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Перестройка кизгача (гIалгIай меттала).
8.30—9.00 — Iуйрийнара концерт.
9.15 — Рынка, дика товараш (нохчий меттала).
9.30 — «Тхога яздо». Письмай обзор (гIалгIай меттала).
9.45—10.00 — К. Чахкиев. «Сватовство Бяты». Дувцар (гIалгIай меттала).
15.15 — Нохч-ГIалгIай радион телевидени солистийн инструментальни ансамблий концерт.
15.45 — Спорт—унахцIенал.
16.00—17.00 — Информационно-музыкальни программа. Радиостудера духьалара трансляци.
18.00 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.10 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.20—18.40 — «Кагий нахи хан» (нохчий меттала).

Хаоттам

Тахан республике гIолла хувцалуш морхаш а йолаш, цхьайолча моттигашка йоачан а йолаш, малхбузехьара секунде 2—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилен фегара температура республике 2—7, Грозне 3—5 градус йIовхал йолаш хилен тарлу.

Кхоанен ломмен морхаш а йолаш, цхьайолча моттигашка догIа а делхаш, тайп-тайпарча оагIонашнахьара секунде 2—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилен фегара температура бийсан —4, +1, дийнахьа +2 +7 градус йолаш хилен тарлу.

Метеостанци.

«Сердало» газета редакце коллективо кодам бу редакце болх беш хиннача, искусствай Нохч-ГIалгIай республикански музея директорга, СССР журналистий Союза членага Б. В. Абадиевга цун нана АБАДИЕВА Жамарзий Мадинат кхалхар чIоагIа хала а хеташ.

САЛОIАЧА ДЕНОШКА

ШОАТТА, 15 ДЕКАБРЬ,

«С. М. Кирова цIерагIа парк» яха салаIара городской центр. 7.00. «УнахцIенон» клуб. 8.00. «Энтузиаст» яха футбольни клуб. 9.00. Машинаца художественни догамаш де Iомалу курсаш. 9.00. Барзкъаш даха, тега, плиссе, гофре е Iомалу курсаш.

«Машиностроитель» яха кинотеатр. 9.00. Книжкаш дезарий клуб. Книжкаш хувцар.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 9.00. Барзкъаш дахен теген Iомалу курсаш. 9.00. ТЮЗ. 9.00. Машинацен кулгацен догамаш де Iомалу курсаш. 10.00. «Флюгер» яха вокально - инструментальни ансамбль. 12.00. «ЦIагIарча медсестра» курсаш. 14.00. ДIалокх эстрадни оркестро. 15.00. «Дизайн вахача моттиге» яха курсаш. 15.00. «Меридиан» яха халкъа халхара ансамбль. 15.00. Очароване школа.

Н. К. Крупская цIерагIа ДК. 10.00. «Пчеловод» яха клуб. 11.00. Технически кхоллама кружок. 12.00. Берий цIен-интерната бераш т а лаьрхIа «Къахетаме хургда вай» яха благотворительни концерт. 14.00. Барзкъаш даха а тега а Iомалу курсаш. 18.00. «УнахцIено» яха клуб.

С. М. Кирова цIерагIа ДК. 10.00. «Говза кулгаш» яха клуб. 12.00. «Малыш» яха клуб. Буквара цIей. 13.00. ДIалокх вокально-инструментальни ансамбль. 17.00. «Лидер» яха спортклуб.

Химикий ДК. 10.00. «Iан муамаш» яха духовой оркестра концерт.

Просвещене болхлой ЦIа. 9.00. «Рукодельница» яха клуб. 11.00. Эздела школа. «Эхь-эздели гIожали». 15.00. «УнахцIено» яха спортклуб. 16.00. Iарбий мотт бувца Iомалу тхо.

«Красный молот» яхача завода ДК. 9.00. «ЦIагIарча медсестрай» курсаш. 12.00. «Дизайн вахача моттиге» яха курсаш. 15.00. «Вай беш» яха клуб.

«Оргтехника» яхача объединене ДК. 13.00. Къонабсарий цIей. 15.00. ТЮЗ. 16.30. Халхара дунен тIа.

М. Горьке цIерагIа клуб. 10.00. «КIай ладья» яха шахматни клуб. 10.00. «Кружевница» яха клуб.

Хлебокомбината клуб. 8.00, 18.00. «Каратист» яха клуб.

В. Маяковске цIерагIа клуб. 10.00. «Солнышко» яха киноклуб. 15.00. «Неша» яха клуб.

«Садко» яха бассейн. 17.30. «Икар» яха инвалидашта йола спортивно-унахцIенон клуб.

Спортзал ШВСМ. 10.00. Акробатиках йола НГIР кубок.

КIИРАНДИ, 16 ДЕКАБРЬ,

«С. М. Кирова цIерагIа парк» яха салаIара городской центр. 7.00. «УнахцIенон» клуб. 8.00. «Энтузиаст» яха футбольни клуб. 9.00. Машинаца художественни догамаш де Iомалу курсаш. 9.00. Барзкъаш даха, тега, плиссе, гофре е Iомалу курсаш.

«Машиностроитель» яха кинотеатр. 9.00. Книжкаш дезарий клуб. Книжкаш хувцар.

Эсарий ЦIа. 11.00. Филофонистий клуб. Грамзаписий коллекционераш вIашагIкхетар.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 9.00. Барзкъаш дахен теген Iомалу курсаш. 9.00. Аьхинга хIамаш е Iомалу курсаш. 9.00. Кулгаца кхестаеча машинаца догамаш де Iомалу курсаш. 10.00. «Росинка» яха халхара ансамбль. 10.00. «Улыбка» яха халкъа халхара ансамбль. 10.00. Дай-ноаной вIашагIкхетараш. 10.00. «Светлячок» яха берий студи. 12.00. «Меридиан» яха халкъа халхара ансамбль. 12.00. ТЮЗ. 12.00. «ЦIагIара медсестра» яха курсаш. 13.00. Гитаристий берий кружок. 17.00. «40 шерал тIехбаьннарашта» лаьрхIа салаIара сайре.

Н. К. Крупская цIерагIа ДК. 9.00. Машинаца художественни догамаш де Iомалу курсаш. 9.00. Технически кхоллама кружок. 10.00. Барзкъаш дахен теген Iомалу курсаш. 14.00. «Краевед» яха клуб. 15.00. «Къона ленинец» яха берий кинотеатр. 17.00. Кагирхой салаIара сайре.

С. М. Кирова цIерагIа ДК. 10.00. «Говза кулгаш» 12.00. «Мультик» яха клуб. 19.00. «Лидер» яха спортклуб.

«СВЕТ» Газета Чечено-Ингушского рескома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-75; 22-54-04; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92.

Заказ № 3423.